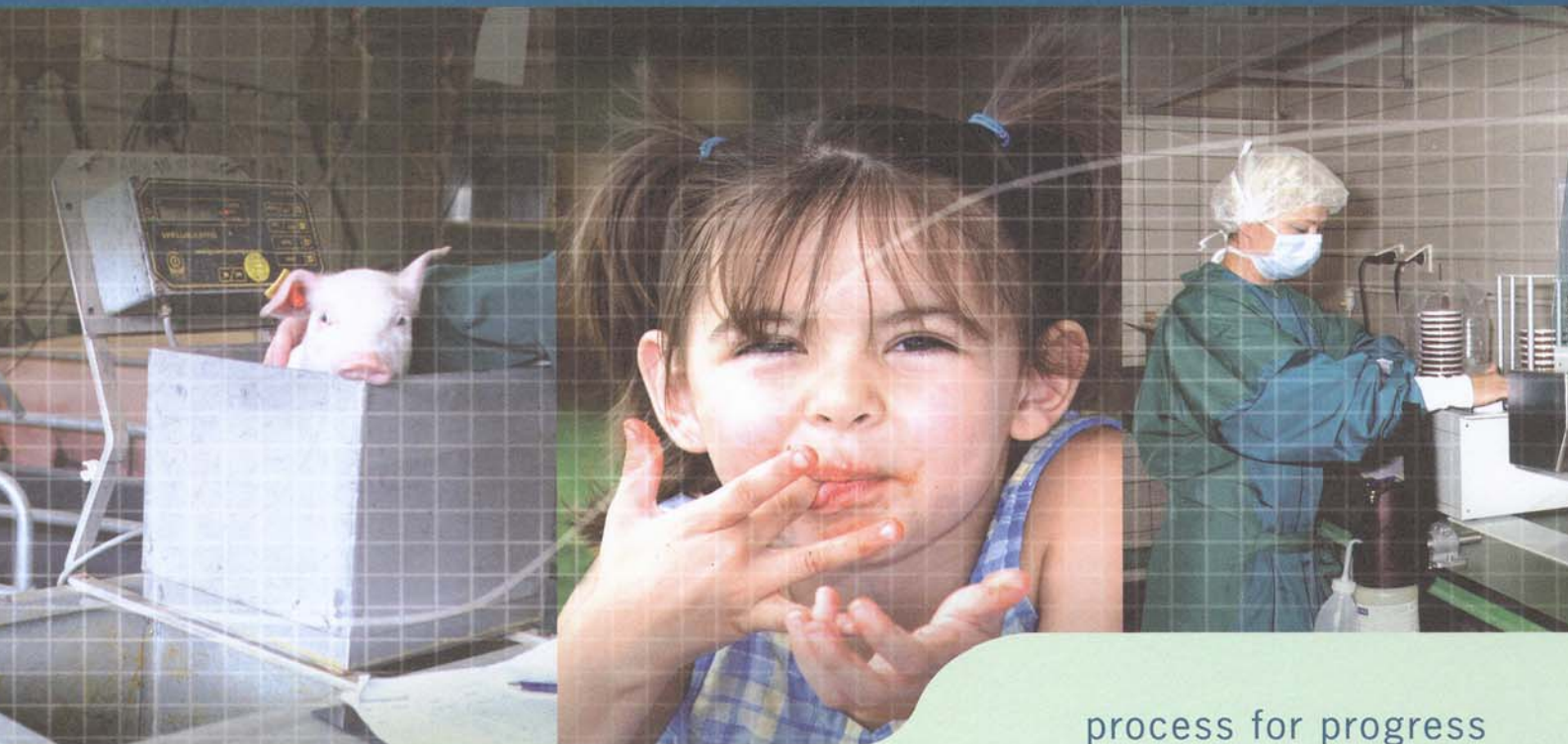

Animal Sciences Group

Divisie Veehouderij, kennispartner voor de toekomst

process for progress

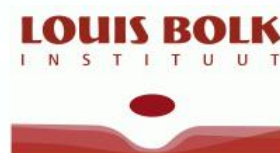
Rapport 55

Visie gezondheid en welzijn biologische
landbouwhuisdieren

Juli 2007

ANIMAL SCIENCES GROUP
WAGENINGENUR

Colofon

In Nederland vindt het meeste onderzoek voor biologische landbouw en voeding plaats in voornamelijk door het ministerie van LNV gefinancierde onderzoeksprogramma's. Aansturing hiervan gebeurt door Bioconnect, het kennisnetwerk voor de Biologische Landbouw en Voeding in Nederland (www.bioconnect.nl). Hoofduitvoerders van het onderzoek zijn de instituten van Wageningen UR en het Louis Bolk Instituut. Zij werken in de cluster Biologische Landbouw (LNV gefinancierde onderzoeksprogramma's) nauw samen. Dit rapport is binnen deze context tot stand gekomen. De resultaten van de onderzoeksprogramma's vindt u op de website www.biokennis.nl. Vragen en/of opmerkingen over het onderzoek aan biologische landbouw en voeding kunt u mailen naar: info@biokennis.nl

Uitgever

Animal Sciences Group van Wageningen UR
Postbus 65, 8200 AB Lelystad
Telefoon 0320 - 238238
Fax 0320 - 238050
E-mail Info.veehouderij.ASG@wur.nl
Internet <http://www.asg.wur.nl>

Redactie

Communication Services

Aansprakelijkheid

Animal Sciences Group aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Liability

Animal Sciences Group does not accept any liability for damages, if any, arising from the use of the results of this study or the application of the recommendations.

Losse nummers zijn te verkrijgen via de website.

De certificering volgens ISO 9001 door DNV onderstreept ons kwaliteitsniveau. Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Animal Sciences Group van toepassing. Deze zijn gedeponneerd bij de Arrondissementsrechtbank Zwolle.

Samenvatting

Veehouders is gevraagd naar hun mening over toekomstige ontwikkelingen in diergezondheid en dierwelzijn in de biologische veehouderij. In dit rapport is naast algemene ontwikkelingen, per diersoort op basis van stellingen aangegeven hoe veehouders denken in de toekomst om te gaan met gezondheid en welzijn. Zowel tussen diergroepen als binnen diergroepen kunnen meningen van veehouders soms sterk uiteenlopen. Meer nadruk op preventie, gebruik maken van de zelfredzaamheid van dieren, geen nodeloos lijden, meer onderzoek naar alternatieve behandelingen, eenvoudiger registratie van geneesmiddelen, geen regelgeving die welzijn in de weg staat en goede onafhankelijke adviseurs past in de visie voor alle diersoorten.

Referaat

ISSN 1570 - 8616

Auteur(s)

Gidi Smolders,
Monique Bestman
Ineke Eijck

Titel: Visie gezondheid en welzijn biologische landbouwhuisdieren (2007)
Rapport 55

Trefwoorden:

Pluimvee, varkens, geiten, rundvee

ANIMAL SCIENCES GROUP
WAGENINGEN UR

Rapport 55

Visie gezondheid en welzijn biologische landbouwhuisdieren

Vision health and welfare organic farm animals

Gidi Smolders
Monique Bestman
Ineke Eijck

Juli 2007

Voorwoord

Diergezondheid en dierwelzijn zijn ook in de biologische veehouderij niet vanzelfsprekend. In de Europese en Nederlandse regelgeving voor de biologische houderij van dieren zijn bepalingen opgenomen om het welzijn te bevorderen (ruimte, licht, uitloop, weidegang). Andere bepalingen hebben het bevorderen van natuurlijkheid ten doel (zelfvoorziening, geneesmiddelen) en weer anderen hebben vooral betrekking op de voeding (100% biologisch, toevoegingen, voedermiddelen). Biologisch pretendeert ook duurzaam te zijn zowel naar de omgeving maar ook voor het betreffende bedrijf. Daarom moet ook biologische veehouderij economisch aantrekkelijk zijn om het voortbestaan van het bedrijf te garanderen. Uiteindelijk zullen diergezondheid en dierwelzijn tot stand komen onder de omstandigheden op het bedrijf en de invloed die daarop door de maatschappij wordt uitgeoefend (regelgeving, prijsvorming).

Bij het praten met veehouders over dierenwelzijn en gezondheid blijkt dat er, afgezien van bedrijfsmatige verschillen, grote variatie is in de perceptie van veehouders, de mogelijke interpretatie van de regels en de motivatie om voor een biologische bedrijfsvoering te kiezen. Idealistische veehouders gaan regels niet ver genoeg en kunnen controles niet streng genoeg zijn. Puur economische veehouders ervaren regels als belemmeringen en controles als beperkingen van de mogelijkheden. Bij alle diersoorten was ook de zelfredzaamheid en hoever je daarin mag/kunt gaan punt van discussie waar geen eenduidig antwoord op gegeven is. In de gegeven antwoorden zit dan ook een grote variatie en soms is de grootste gemene deler niet een juiste weergave van de discussie en zijn ook de uitersten opgenomen. In de discussie over de regelgeving en de mogelijk (negatieve) invloed op dierwelzijn en gezondheid, speelde ook het onderscheidend vermogen mee van de biologische sector ten opzichte van de gangbare sector en in dat verband ook het prijsverschil tussen de producten.

Omdat welzijn zeer afhankelijk is van de veehouder is het in een perfect uitgevoerde stal best mogelijk zeer dieronvriendelijk te werken en in een beroerde stal toch nog diervriendelijk. Hetzelfde is met regels het geval: de ene veehouder heeft ze niet nodig om diervriendelijk te produceren, de andere slaagt er, ondanks de regels, niet in. Tegelijkertijd neemt de consument van biologische producten aan dat ze gezond zijn en afkomstig zijn van diervriendelijk gehouden dieren die een goed leven gehad hebben. Laten we dat dan in ieder geval waarmaken

Samenvatting

Aan veehouders is gevraagd hen mening te geven over aspecten van diergezondheid en welzijn van biologisch pluimvee, varkens geiten en rundvee aan de hand van stellingen. De meningen en opmerkingen zijn door veehouders gegeven op sectorbijeenkomsten, terwijl rundveehouders ook per mail of telefonisch reageerden. De visie is in een algemeen deel samengevat en daarnaast in een aantal specifieke aspecten apart voor de vier sectoren.

Gezondheid is het zich kunnen handhaven in de koppel, voldoende voer opnemen en natuurlijk gedrag vertonen. Dat is meer dan het afwezig zijn van een lichamelijke of geestelijke ziekte of aandoening. Ondanks meer regelgeving gericht op welzijn zijn in de biologische veehouderij de diergezondheid en het dierwelzijn niet per definitie goed. Maatregelen in de huisvesting en de inrichting van uitlopen, een adequate voeding en verzorging, maar ook de omgang van de veehouder met zijn dieren zal aan diergezondheid en welzijn moeten bijdragen. Waar dat te wensen overlaat, zal de controle-instantie veehouders moeten stimuleren en zondig dwingen verbeteringen te realiseren.

In gesprekken met veehouders blijkt dat bij alle diersoorten de weerstand tegen ziekten een cruciale rol speelt bij gezondheid en welzijn van de dieren. Bij dieren die, gezien hun leefomstandigheden, voldoende gelegenheid zouden moeten hebben om weerstand op te bouwen, moet veel aandacht erop gericht zijn dat dat ook daadwerkelijk gebeurt. Voor dieren die nauwelijks gelegenheid krijgen weerstand op te bouwen (omdat ze niet oud genoeg worden) of voor ziekten die dieren niet zelf kunnen overwinnen of grote economische schade opleveren, moet met behulp van vaccinaties specifieke weerstand bereikt worden.

In de fokkerij is ruimte om, naast selectie op productiekenmerken, ook op gezondheidskenmerken te selecteren. Unaniem is men van mening dat probleemloos produceren ten koste mag gaan van enige productie, waarbij de verwachting is dat het ten goede komt aan de economie van het bedrijf en de gemoedsrust van de veehouder. Een bedrijfseigen opfok heeft de voorkeur boven het aankopen van dieren, omdat dieren weerstand kunnen opbouwen tegen kiemen die op het eigen bedrijf aanwezig zijn. In dit verband is het gesloten houden van het bedrijf (vooral voor dieren) van belang. De biologische landbouw streeft naar contact met de consument waarbij juist openheid past. Bij voldoende weerstand van het vee denken veehouders, ook zonder uiterste hygiëne te betrachten, insleep van ziekten door contacten met buitenstaanders en versleep van ziekten binnen het bedrijf, binnen de perken te kunnen houden.

Voorkomen van ziekten heeft de voorkeur boven behandelen. Als een dier ziek is, moet het de gelegenheid krijgen zelf te herstellen. Afhankelijk van de diersoort, de aard van der ziekte en het risico op infectie van koppelgenoten, wordt die gelegenheid gedurende kortere of langere tijd gegeven. Genezen kan met lijden gepaard gaan. Nodeloos lijden echter, moet voorkomen worden door effectieve behandelingen. Aspecten bij nodeloos lijden zijn de hevigheid en de duur van de pijn, de prognose voor het dier, blijft het dier eten en drinken, kan het zich handhaven in de koppel en heeft het nog reserves. Behandelingen moeten effectief zijn en in het uiterste geval kan dat ook een behandeling met antibiotica zijn. Meer aandacht voor alternatieve en complementaire geneesmiddelen en behandelingen is weliswaar nodig in het onderzoek, maar experimenteren op praktijkbedrijven met niet-geregistreerde middelen hebben niet de voorkeur. Met niet-geregistreerde middelen worden overigens niet alleen de 'complementaire' middelen bedoeld, maar ook gangbare middelen die bijv. voor melkkoeien wel als geneesmiddel geregistreerd zijn, maar niet voor geiten (vanwege de kosten van de registratieprocedure), maar die naar verwachting voor geiten net zo goed effectief kunnen zijn. Dit type middelen zou gemakkelijker geregistreerd moeten kunnen worden. Maatregelen ter preventie en behandelingen volgens een vooraf op het bedrijf afgestemd plan dragen positief bij aan een goede gezondheid en welzijn van de dieren. Hetzelfde geldt voor gedragscodes voor veehouders die voorschrijven hoe te handelen bij een aantal specifieke gezondheids- en welzijnsproblemen die gepaard gaan met verminderd welzijn. Het monitoren van zoonoses maakt daarvan onderdeel uit, omdat in ieder geval een voor de consument veilig product geleverd moet worden.

Zelfvoorziening op het gebied van zelf voer verbouwen en de regelgeving voor biologisch voer, mogen het welzijn van het vee niet belemmeren; voor varkens (aminozuren), kippen (aminozuren) en geiten (krachtvoer) is daaraan moeilijker te voldoen dan bij rundvee.

Onafhankelijke adviseurs met een brede kennis van zaken van de biologische bedrijfsvoering zijn nodig om bedrijfsblindheid te voorkomen.

Samenvatting stellingen pluimveehouderij

- Lichamelijke en psychische gezondheid zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.
- Skäl-controles moeten strenger zijn, meer gericht op resultaat (bijv. dierenwelzijn) dan op het naleven van elke afzonderlijke bepaling, de controles moeten eenduidig zijn en de controleurs moeten vaker sancties (kunnen) opleggen.
- Of biologische productie goed is voor dieren, hangt af van meer dan alleen het voldoen aan de regels.
- Zelfvoorziening op het gebied van voer wordt als wenselijk ervaren, maar het is belangrijk dat het uiteindelijke rantsoen goed is.
- Een goede diergezondheid en –welzijn zijn belangrijker dan een norm te stellen aan de bedrijfsgrootte.
- Voor het bereiken van een natuurlijkere weerstandsopbouw hebben we een ander type kip nodig. Met het huidige type moeten we weliswaar streven naar natuurlijke weerstandsopbouw, maar vaccinaties vormen daarin een onmisbaar element.
- Antibiotica kunnen o.a. vanwege de wachttijd moeilijk ingezet worden, dus nieuwe middelen met hetzelfde effect zijn welkom.
- Voor wat betreft hygiëne moet je een optimum zoeken tussen wat wenselijk is en praktisch haalbaar. Niet streven naar maximale hygiëne.
- Een goed ingerichte uitloop (dus waarin kippen zich thuisvoelen) is, ondanks bepaalde risico's, goed voor dierenwelzijn.
- Een goede mens-dier relatie is belangrijk voor dierenwelzijn en –gezondheid.
- Met betrekking tot vertrouwen op de zelfredzaamheid van dieren in geval van ziekte hangt het van de aard en de ernst van het probleem af of je de dieren uit zichzelf beter wilt laten worden of dat je ingrijpt met een behandeling, die overigens nog kan variëren van een vitaminekuur tot antibioticum.
- Of je niet-geregistreerde middelen mag gebruiken om dieren te genezen, hangt af van het probleem en het middel. Er is gebrek aan objectieve kennis over effectiviteit.
- Naast de aanwezigheid van een ziekenboek draagt een actief euthanasiebeleid ook bij aan het tegengaan van onnodig lijden.
- Sommigen erkennen dat snavelbehandelen in sommige gevallen problemen zouden kunnen verminderen, maar de meerderheid is voor handhaving van de bestaande regelgeving die snavelbehandeling verbiedt.
- Bij het monitoren van zoönosen moet er geen onderscheid gemaakt worden tussen biologische en freilandbedrijven.
- Bedrijfsgezondheidsplannen 'op zich' worden in het algemeen als extra papierwerk beschouwd.
- Hoewel dierenwelzijn en –gezondheid onderdeel zouden moeten zijn van een Skäl-controle, wordt het intrekken van het Skäl-certificaat, als op een bedrijf herhaaldelijk koppels kaal zijn door veren pikken, als ongewenst ervaren.
- Een goede biologische kip kenmerkt zich o.a. door langer door te kunnen leggen, zonder dat het dier daarbij veel van zichzelf inlevert. Om dat te kunnen bereiken mag de piekproductie lager zijn.
- Een goed opgefokte hen mag iets meer kosten, waarbij gedacht kan worden aan een hogere prijs voor de opfokker indien de hennen op 17 weken voldoen aan bepaalde criteria.
- Ruïen van kippen met als doel verlenging van de levensduur is acceptabel onder de voorwaarden dat het in de herfst of winter gebeurt (de natuurlijke ruiperiode) en voer en water niet volledig worden onthouden.
- Het wordt belangrijk gevonden rekening te houden met de verwachtingen van de consument. Aan de redelijke moet je voldoen en over de irreële zou je moeten communiceren.

Samenvatting stellingen varkenshouderij

- Een gezond dier is in balans. Bij een ziek dier is het evenwicht verstoord, ook al is de aandoening in een subklinische fase.
- Antibiotica moeten geweerd worden door te streven naar een verhoogde weerstand van de dieren: fokkerij, preventieve vaccinaties, managementsysteem, actief euthanasiebeleid. Antibiotica kunnen vervangen worden door alternatieven met een "bewezen" werkzaamheid. In de marketing wordt niet de nadruk gelegd op "*gezondheid van de producten*" als onderscheid tussen biologisch en gangbaar, maar wel op welzijn en een aangepaste fokkerij. Ook het monitoren van antibioticagebruik en deelname aan gezondheidsprogramma's (bijvoorbeeld monitoren in verband met risico van uitlopen) kunnen het gebruik van antibiotica verminderen.
- De hygiënehypothese zou voor biologische varkenshouderij verder uitgewerkt moeten worden. Desinfectie wordt nog als een noodzakelijke preventieve actie gezien.

- Adviseurs/dierenartsen moeten redeneren vanuit de biologische houderij en niet vanuit de gangbare houderij. In opleidingen moet meer kennis over biologische houderij gebracht worden.
- Er is slechts een beperkt vertrouwen in het zelfregulerend vermogen en de zelfgenezende vorm van biologische varkenshouderij, onder andere omdat vleesvarkens niet lang genoeg leven om zelfgenezend vermogen te ontwikkelen. Het beroep op het zelfgenezend vermogen mag in geen geval ernstig en/of uitzichtloos lijden betekenen.
- Met betrekking tot kennisontwikkeling in de biologische varkenshouderij zou het mogelijk moeten zijn om, met hulp van één of twee dierenartspraktijken in heel Nederland,, een *bedrijfsgezondheidsplan* te maken specifiek voor de biologische houderij.
- Welzijn is onder praktijkomstandigheden te kwalificeren/kwantificeren (meten) met bijvoorbeeld de welzijnsmeetlat. Ook in Europees verband worden welzijnmonitoren ontwikkeld die op bedrijfsniveau bruikbaar zijn. Het objectief vaststellen van welzijn kan helpen de tegenstelling in interpretatie van welzijn tussen veehouder en consument te verkleinen
- De biologische houderij is niet vanzelfsprekend goed voor het varken: buiten verblijven (Piglo's) kennen bijvoorbeeld een hoger ziekte- en sterfte incidentie.
- Volledige zelfvoorzienendheid bij het samenstellen van het rantsoen wordt niet nagestreefd in de biologische varkenshouderij. De nadruk ligt op gezondheid: bij zelfvoorzienendheid is het aanbod van essentiële voedingsstoffen in het rantsoen onvoldoende.

Samenvatting stellingen geitenhouderij

- Een gezond dier is sterk, heeft weerstand en een groot herstellingsvermogen, een goede productie en conditie en speelt in het hok.
- Antibiotica moeten ook in de toekomst gebruikt kunnen worden om dierenleed te voorkomen, maar preventie heeft de voorkeur.
- Met betrekking tot nieuwe ontwikkelingen op veterinair gebied is alles geoorloofd, mits het geen residuen achterlaat, geen resistentie veroorzaakt en wel een groot beroep doet op het zelfgenezend vermogen van het dier.
- Een zeer hoog hygiëneniveau zit weerstandsopbouw in de weg.
- Vertrouwen op de zelfredzaamheid van dieren kan in beperkte mate, in die zin dat ernstig lijden voorkomen moet worden. Er moet rekening gehouden worden met ethische normen, de ernst van het lijden, de tijdsduur en de aard van de aandoening (incidenteel of chronisch) en het zich kunnen handhaven in de kudde.
- Geneesmiddelen die niet voor geiten geregistreerd zijn, maar wel voor gebruik bij schapen- en rundvee, zouden ook voor geiten vrijgegeven moeten worden. Op praktijkbedrijven moet niet geëxperimenteerd worden met niet-geregistreerde middelen.
- Adviseurs moeten rekening houden met de biologische veehouder en zijn werkwijze. Echter, diergezondheid en -welzijn zijn belangrijker. Als dat binnen de biologische principes kan, is dat meegenomen.
- Hoewel verplichte monitoring niet nodig is, moet de sector alert zijn op zoonosen, want de consument verwacht een gezond product.
- Welzijn is nog niet te meten. Er zouden meer objectieve maten ontwikkeld moeten worden.
- Probleemloos produceren mag iets productie kosten. Als alles lekker loopt en welzijn van dier en mens optimaal zijn, geeft dat extra werkplezier.
- Diergezondheid en welzijn zijn niet automatisch gewaarborgd, maar er wordt wel moeite gedaan om een goed niveau te bereiken.
- Zelf voer verbouwen mag niet ten koste gaan van de gezondheid van de geit. Regels zouden aangepast moeten worden om dierenleed te voorkomen.

Samenvatting stellingen rundveehouderij

- Een gezond dier glanst, is actief, vreet goed en is plezierig, probleemloos, voldoende productief en geeft geen ziekten door aan nakomelingen en/of koppelgenoten
- Antibiotica hoeven niet perse uitgebannen te worden. Hoofdzak is op alle manieren proberen te voorkomen dat dieren ziek worden. Antibiotica moeten alleen ingezet worden bij levensbedreigende aandoeningen.
- Alternatieve geneesmiddelen mogen ingezet worden, afhankelijk van de ernst van de aandoening. Bij levensbedreigende aandoeningen moet meteen een geregistreerd (effectief) middel gebruikt worden, maar andere aandoeningen mogen op 'natuurlijke wijze' behandeld worden.

- Uiterste hygiëne zit weerstandsopbouw in de weg. Er moet wel hygiënisch gewerkt worden, maar zonder tot het uiterste te gaan.
- Zelfredzaamheid gaat gepaard met lijden. Lijden is een onderdeel van een gezond genezingsproces en kan dus nodig zijn. Bij ernstig en of langdurig lijden moet wel ingegrepen worden.
- Niet-geregistreerde geneesmiddelen mogen alleen gebruikt worden onder goede begeleiding, volgens vast te stellen richtlijnen en alleen in kader van onderzoek. Ze zijn slecht voor het imago, hebben weinig effect en voegen niets toe aan de diergezondheidszorg. Homeopathie wordt door een deel van de veehouders positief benaderd.
- Adviseurs moeten rekening houden met biologische veehouder. Zonder goede, vertrouwde adviseur wordt niet altijd de beste beslissing genomen voor wat betreft voeding en diergezondheid.
- Voor dierwelzijn en consumentengezondheid moeten zoönosen aangepakt worden. Deelname aan programma's zou verplicht moeten zijn, waarbij rekening gehouden wordt met biologische uitgangspunten.
- Het principe 'probleemloos produceren mag iets productie kosten' moet het uitgangspunt zijn. Als dat gerealiseerd is, zit het met de economie meestal ook wel goed en wordt er met veel plezier gewerkt.
- Werken volgens de biologische regelgeving is niet per definitie goed voor het welzijn van het dier. Welzijn is te meten aan de gemiddelde leeftijd, aantal afgebroken lactaties, productie en conditie, percentage koeien met beschadigingen, percentage kreupel, uiergebreken. Ook met hulp van gedragsonderzoek kan welzijn objectief vastgesteld worden.
- Zelf voer verbouwen hoeft geen belemmering voor de diergezondheid te zijn, maar dat hangt ook af van bedrijf en grondsoort. Tekorten aan mineralen en spoorelementen moeten aangevuld kunnen worden.

Summary

Organic poultry, pig, goat and dairy cow framers were asked to give their opinion about some statements concerning animal health and animal welfare. Opinions and remarks where given in meetings with farmers per sector and by email or phone. The common opinions are gathered into a overall part of the summary, the specific remarks are given in a summary per animal sector.

Health is the possibility to survive in a herd or flock, take enough food and behave more or less natural. So it is more then the absence of physical or psychological discomfort. Despite more rules aiming at a better animal welfare in organic farming, it is no guarantee for a better health and welfare. Measures in the housing and in outdoor areas, adequate feeding and care, and also the farmers attitude toward his animals will contribute to animal health and animal welfare. If it fails, the control body should farmers persuade or even force to implement improvements.

All farmers are convinced that resistance against diseases has a crucial role in health and welfare of their animals. Animals in circumstances to built an active immune system, should be given the opportunity to achieve that. Animals without the possibility to create enough resistance because of their short live (poultry, pigs), or in case of diseases animals can not overcome or of great economic damage, vaccinations could be used to gain specific resistance.

In breeding programs one should also aim on health criteria besides production criteria. Unanimously is the opinion that production systems without problems may cost some yield. One expects it to result in increasing economic figures and peace of mind of the farmer.

Rearing animals on the farm is to be preferred above buying young animals because of resistance against farm specific pathogens. It is important to keep farm closed for animals. On the other hand, organic farmers pursuit for close contacts with consumers and therefore for open farms. Farmers think that, if the resistance of their animals is optimal, they can even without utmost hygiene, minimize the risks of pathogens to enter the farm and the risks of pathogens between animal groups on the farm.

Preventing animals to get sick is given priority above treatment. If an animal is diseased, it should be given the opportunity to self healing. It depends on the species, the disease and the risk of infection of herd mates if and for how long the animal is permitted to overcome the disease spontaneously. Suffering can be part of curing. Needless suffering should be prevented by effective treatment. In judging when suffering becomes needlessly, aspects of intensity and duration of pain, course of the disease and chances of the animal, feed and water intake, survival in the herd and body reserves. Treatments must be effective and antibiotics should be administered as an last remedy. In research more attention should be given to alternative and complementary treatments but experiments with off-label use (not approved medicine) on practical farms should be discouraged. Not approved medicines are not only complementary medicines but also administering of medicines approved for other animal species, e.g. medicine approved for dairy cows might be effective in goat but are not offered for approval because of the high costs of the procedure. The approval procedure of this category of medicine should be facilitated. Measures for prevention and treatments according a farm specific plan contribute to the health and welfare of farm animals. Included in such a plan are also regulations prescribing measure in case of health and welfare problems affecting animal welfare. Monitoring of zoonoses is part of the plan because of the consumer must be supplied with absolutely save products.

Self-supporting for feed and regulations for organic food may not hinder animal welfare: in pigs (amino acids), poultry (amino acids) and goat (concentrates) it is more difficult to respect the rules than in cattle. Independent advisers with a large scope and good knowledge of organic farm management are needed to keep farmers alert and prevent them from organisational blindness.

Summary of statements concerning poultry

- Physical and psychological health are inseparable connected
- SKAL- checks should be more strict and it is more important to look at the result (for instance animal welfare) then at following every individual rule. The checks should be more specific and control persons should sanction farmers more often.
- If organic production will be good for animals depends upon more than only working according the rules.
- Growing all feed on the farm is regarded positive, but it is important the feed to be good.
- Good animal health and welfare are more important than put a limit on the size of farms.
- To achieve natural resistance a different hen is needed. With the current type we also should aim at natural resistance, but vaccinations are indispensable now.

- Because of the withdrawal time antibiotics cannot be used, therefore new treatments with a same effect are welcome.
- Hygiene should be an optimum between desirable and practical achievable solutions. Maximum hygiene is not the goal.
- A well equipped outdoor run (were chickens feel at home) is, despite certain risks, good for animal welfare.
- A well developed man - animal interaction is important for animal welfare and health.
- When to intervene with treatment or just trust the ability of animals to cope with diseases, depends on the type and seriousness of the health problem involved. Even then, a treatment can mean a vitamin therapy, but also the application of antibiotics.
- Whether or not to administrate non-registered medicines to cure animals, depends on the problem and the type of medicine. There is a lack of objective knowledge about effectiveness of alternative medicines.
- Apart from the presence of a separated place for diseased animals a policy about euthanasia reduces unnecessary suffering.
- Some poultry farmers acknowledge the beak treatment in some cases could diminish problems, but the majority of farmers supports the actual legislation prohibiting beak trimming.
- While monitoring zoonoses no difference should be made between organic and conventional free range poultry farms.
- Health plans 'as such' are being regarded as additional paper work.
- Although animal welfare and animal health should be part of Skal-inspection, the withdrawal of the ECO-certificate in cases of repeatedly featherless flocks (as a result of feather pecking) was disapproved.
- A good organic hen is defined as having a long productive life without offering herself too much. A lower peak egg production might be accepted in order to achieve such a goal.
- A good quality pullet may have a higher price. If additional quality criteria are met at an age of 17 weeks, the rearing farmer should receive a bonus price.
- Moulting chickens aiming at a longer productive life is acceptable if it takes place in the winter period (the natural moulting period) and not with complete withdrawal of feed and water.
- It is important to take into account the expectations of consumers. Farmers should work to satisfy the reasonable ones and should communicate about the unreasonable ones.

Summary of statements concerning pigs

- A healthy animal is in balance. In a diseased animal, even in case of sub clinical diseased animal, the balance is disturbed.
- Antibiotics can be banned if animals do have high resistance; which can be achieved by breeding, preventive vaccinations, management and a policy for active euthanasia. Antibiotics can only be replaced by medicines that have approved to be effective. The marketing of organic products does not focus on difference in health aspects, but on animal welfare and adapted breeding. Diminishing use of antibiotics can also be achieved by taking part in health programmes (i.e monitoring the risks of outdoor runs).
- Concerning the level of hygiene and resistance in organic pig production, the hygiene hypothesis should be elaborated. Disinfection is still considered as a necessary preventive action.
- Advisors and veterinarians must start thinking from the organic point of view in stead of the conventional point of view. In education more knowledge about organic principles should be implemented.
- There is a limit to the self-regulating ability and self-healing part of the organic pig production. This is caused partly because pigs for pork live too short to develop this capacity. An appeal on the self-healing capacity of the animal may never be an excuse for severe and hopelessly suffering.
- The knowledge development for organic pig production in the Netherlands should be concentrated in one or two veterinary centres. They could develop animal health plans for organic pig farms.
- Animal welfare can be qualified and measured in practical conditions, for instance with the "welzijnsmeetlat" (measure for welfare). Also in other European countries instruments for the monitoring of animal welfare, are being developed, usable on farm level. Objective determination of animal welfare can help reducing discrepancy between the interpretation of welfare by consumers and by pig farmers.
- Working according to the organic production rules is not a guarantee for the health of pigs. For instance in outdoor housing (Piglo's), disease and mortality rates are higher than in conventional housing.
- Growing all feed on the farm will not be the aim in organic pig production. The main focus is animal health. In a total self-supporting system essential feed components fail.

Summary of statements concerning goats

- A healthy animal is defined as being strong, having resistance and a large capacity to recover, having a good production, a good body condition and performing play behaviour.
- Antibiotics must be available and permitted in future to avoid animal abuse, but preventive measures are preferred.
- Concerning new veterinary developments, everything is accepted as long as it does not leave residuals in animal products, does not lead to resistant pathogens and as largely appeals to the self-curing capacity of the animal.
- Utmost hygiene hinders enlargement of the immune system and the natural resistance to diseases.
- There are limits in how far one can trust an animal's capacity to cope with disease. Severe suffering should be avoided. Ethical standards should be taken into account, as well as the severity and duration of suffering, the kind of disorder (temporary or chronic) and the capacity to be an accepted member of the herd.
- Medication that is permitted for sheep and cattle, should also be declassified for goats. Experiments with administration of non-registered medicines should be forbidden on commercial farms.
- Advisors should take into account the organic principles. However, they should focus on animal health and welfare and, if possible, treat within the organic guidelines.
- Although obligatory monitoring of zoonoses is not necessary, the organic goat sector should be alert on zoonoses, because the consumer expects to buy a healthy product.
- More objective measurements and instruments should be developed for a clear view on animal welfare.
- Production without problems justifies a somewhat lower production level: there is pleasure of work if things thrive. Animal and human welfare are at an optimal level then.
- Working according to the organic production rules is not automatically good for the goat; animal welfare and animal health are not guaranteed. A lot of effort is being made to reach the desired level.
- Growing all feed by the farm may never go at the expense of the health of the goat. If so, adaptation of the rules is needed to prevent animal cruelty.

Summary of statements concerning dairy cows

- A healthy animal gleams, is active, takes enough food and is pleasant, without problems, produces enough and does not transmit diseases to offspring and herd mates.
- Banning antibiotics is not a necessity. The focus is that one tries by all means preventing animals to get ill. Administration of antibiotics should only be done in case of life-threatening situations.
- Administration of alternative medicines depends on the seriousness of the disorder. In life-threatening situations approved and registered medicine should be administered. Other disorders can be treated in a more 'natural' way.
- Utmost hygiene limits the development of the immune system. Although farmers should work hygienic, they don't need to use all kinds of products to achieve the highest hygiene standard.
- Trusting on the self-curing of an animal and letting the animal cope itself with health problems, causes suffering. Suffering is part of a natural healing process and might be needed. In case of severe pain and/or long periods of suffering, human intervention is needed.
- The use of non-registered medicines should be accepted only under strict conditions and directives and preferably under experimental conditions. The use of non-registered medicines is bad for the image of the dairy sector, has little or no effect and does not add anything to the health care of cows. However, a part of the farmers is positive about homeopathy.
- Advisors should concentrate on the wishes of the organic farmers. Without solid and reliable advisors, not always the best decisions concerning animal feeding and animal health are being made.
- In order to guarantee animal and human health, zoonoses should be managed. Participation at programs is obligatory with respect to organic starting points.
- Production without problems justifies a somewhat lower production level and should be the starting point in dairy husbandry. If that point is reached, economics will be all right and work will be done with pleasure.
- Working according to the organic production rules is not automatically good for animal welfare. In order to measure animal welfare, the following management figures could be used: mean age of the herd, number of incomplete lactations, yield, body condition score, percentage of cows with skin damages, percentage lame cows and percentage of cows with mastitis. In behavioural studies animal welfare can be objectified.

- Growing all feed by the dairy farm is not necessarily a risk for animal health. It depends of the type of farm and soil type. It should be possible to give additional minerals and trace elements when shortages occur

Inhoudsopgave

Voorwoord

Samenvatting

Summary

1. Inleiding	1
2. Actuele situatie.....	3
2.1 Ontwikkeling biologische sector	4
2.2 Protocollen voor diergezondheid en –welzijn op bedrijfsniveau	5
3 Gezonde dieren op duurzame bedrijven die een veilig product leveren	6
3.1 Pluimvee	8
3.2 Varkens	14
3.3 Geiten.....	16
3.4 Rundvee.....	18
Literatuur	24

1. Inleiding

Het tegengaan van ziekte staat in de biologische veehouderij voorop. Het streven naar een dier met veel weerstand en het inpassen van preventieve maatregelen in de bedrijfsvoering zijn dus uiterst belangrijk. In de EU-regelgeving is er, als een dier ziek is en behandeld moet worden, een voorkeur voor behandeling met fytotherapeutische of homeopathische middelen, vitamines etc., mits ze bewezen effectief zijn. Indien nodig kunnen beperkt 'gewone' geneesmiddelen gebruikt worden. Bij meer behandelingen dan 'toegestaan' mogen de dieren of hun producten niet meer als biologisch afgezet worden. Soms ontbreekt het aan voldoende kennis om preventief management uit te voeren. Soms is de kennis er wel, maar wordt het om verschillende redenen niet toegepast. Over het gebruik van alternatieve (be)handelingen ontbreekt bij veehouders en adviseurs vaak de nodige kennis, zowel m.b.t. welke aandoening op welke wijze behandeld kan worden als de bewezen effectiviteit van behandelingen. Hierdoor wordt in alle biologische diersectoren nog veel gangbaar behandeld. Tegelijkertijd kan het dierenwelzijn in het geding komen als een beroep gedaan wordt op de zelfredzaamheid van dieren en al dan niet tijdelijk de meest effectieve behandeling onthouden wordt. Er is behoefte aan het gezamenlijk opstellen van een visie op 'biologische diergezondheid en welzijn' en daaruit voortvloeiend het benoemen van een aantal praktische richtlijnen voor veehouders.

Het opstellen van de visie op diergezondheid en –welzijn en het benoemen van praktische richtlijnen dient meerdere doelen:

- Intern: de biologische veehouderijsector weet van zichzelf waar ze staan en waar ze naartoe moeten werken.
- Extern: de biologische veehouderijsector kan zich met deze visie en richtlijnen profileren naar de consument.

Regelgeving

In eerste instantie beperken we ons in de visie tot de EU-regelgeving (welke door Skal gecontroleerd wordt), indien nodig aangevuld met opmerkingen over de Demeter-regelgeving. Eventuele extra regelgeving, bijvoorbeeld USDA-regels voor het leveren van melk van antibioticavrije bedrijven aan de Verenigde Staten, kunnen daar bovenop komen. De regels en richtlijnen voor de biologische veehouderij zijn aanvullend aan de wettelijke regels van de Nederlandse overheid voor dierhouderij.

In antwoord op kamervragen heeft minister Veerman van LNV gezegd dat niet de overheid maar de ondernemers zelf bepalen hoe de veehouderij er in de toekomst uitziet: *"Hierbij is het voor hen van essentieel belang om aan te sluiten bij marktontwikkelingen en om te voldoen aan randvoorwaarden op het gebied van milieu, dierenwelzijn, diergezondheid en het behoud van biodiversiteit."* De minister ziet het als zijn taak om het bedrijfsleven daarbij te ondersteunen en belangrijke thema's voor de toekomst te agenderen.

Definities

Gezondheid

Bij een visie op diergezondheid zal duidelijk moeten zijn hoe diergezondheid gedefinieerd wordt. In de definitie voor humane gezondheid van de WHO staat dat gezondheid een toestand van totaal fysiek, mentaal en sociaal welzijn is en niet alleen het afwezig zijn van ziekten of ongemak. Is het voldoende als een dier geen uiterlijke kenmerken van ziekte in de ruimste zin vertoont of komt daar, voor de houderij van landbouwhuisdieren, ook de voorwaarde bij dat er een gezond product geproduceerd moet worden?

Welzijn

Welzijn kan op verschillende manieren gedefinieerd worden. Vaak wordt dat gedaan met als basis de vijf vrijheden:

- vrijheid van honger en dorst,
- vrijheid van pijn, verwonding en ziekte,
- vrijheid van ongemak,
- vrijheid van angst en leed,
- vrijheid om normaal gedrag uit te voeren.

Anderen definiëren het als een toestand waarin een dier biologisch goed kan functioneren en het kan omgaan met de situatie waarin het zich bevindt. Anderen focussen meer op een toestand waarin het dier zijn natuurlijke gedrag kan uiten. Lund (2006) noemt de verschillende benaderingen van dierenwelzijn respectievelijk 'the affective states approach', 'the biological functioning approach' en 'the natural living approach'. In bestaande en in nog te

vervolmaken dierwelzijnsmeetlatten wordt meer en meer uitgegaan van de behoeften van het gezonde dier met betrekking tot huisvesting en uitloop. Het omgaan met zieke dieren komt, afgezien van het mogelijk apart huisvesten, daarin nauwelijks of niet aan de orde.

Diergezondheid en welzijn zijn niet de voornaamste redenen van veehouders om om te schakelen naar biologische houderij. Redenen als duurzaamheid, milieuvriendelijk, toekomstgericht (in bedrijfseconomisch opzicht) worden veel vaker en eerder genoemd dan diergezondheid en dierwelzijn. In theorie zou in de biologische veehouderij de nadruk moeten liggen op preventie door het verhogen van de algemene weerstand via goede voeding, verzorging en optimaliseren van leefomstandigheden en minder op de specifieke weerstand (bij voorbeeld door vaccinaties (Eijck et al, 2003). Hovi et al (2003) stellen dat het werkelijke doel van duurzame dierhouderijsystemen meer zou moeten liggen in het verlagen van het ziekteniveau dan in het verminderen van de afhankelijkheid van gangbare geneesmiddelen. Dus niet het voorschrijven van andere geneesmiddelen maar het nog sterker focussen op preventie (eventueel vastgelegd in gezondheidsplannen) heeft de voorkeur.

Uitgangspunten combineren

De verschillende uitgangspunten waaraan de dierhouderij op landbouwbedrijven in de komende jaren moet voldoen, kunnen onderling strijdig zijn. Zo is het bijvoorbeeld gewenst om dieren te houden in een natuurlijke omgeving, omdat dat mogelijk een positief effect heeft op diergezondheid. In Nederland (met dure grond en arbeid) is dat voor de meeste bedrijven economisch echter niet op te brengen. Daardoor zal aan landbouwhuisdieren om economische of arbeidstechnische redenen beperkingen opgelegd worden. Bijvoorbeeld worden er voedermiddelen gebruikt zoals krachtvoer, terwijl het maagdarmkanaal meer is ingericht op ruwvoer. Ook in de toekomst zal in de biologische veehouderij het zoeken naar goede compromissen tussen diergezondheid en -welzijn enerzijds en anderzijds overige duurzaamheidsfactoren van bedrijven blijven bestaan. Naast diergezondheid en dierwelzijn spelen veilig voedsel, economie, de consument en de maatschappij een belangrijke rol. In een visie voor de komende tien jaar van het ministerie van landbouw in Groot-Brittannië (NN, 2004) komen bijvoorbeeld de volgende wensen aan de orde:

- alle gehouden dieren zijn gezond en worden met respect behandeld.
- de gezondheidsstatus is de hoogste in de wereld en we kunnen onze producten overal in de wereld verhandelen.
- de kosten voor diergezondheid en dierwelzijn worden verdeeld tussen producenten en belastingbetaler.
- voor dierziekten calamiteiten is een geaccepteerd plan volgens hoe gewerkt wordt.
- consumenten vertrouwen op veilig voedsel van gezonde dieren en accepteren dat dat niet kostenvrij kan.
- dierhouderij is een deel van een competitieve agrarische industrie in de UK die voorziet in de behoeften van binnen- en buitenlandse consumenten.

Deze wensen lijken naadloos te passen in de IFOAM principes waaraan biologische veehouders zich conformeren. Hoe gehouden dieren gezond blijven, is echter niet duidelijk: in de biologische veehouderij ligt de nadruk op preventie en is er voor wat betreft behandelingen minder speelruimte dan in de gangbare veehouderij. Betekent respect hebben voor het dier alleen het geven van gelegenheid tot het uiten van natuurlijk gedrag of ook het achterwege laten van ingrepen, zoals onthoornen, snavelbranden en staartcouperen?

2. Actuele situatie

Zowel in de nationale als de internationale literatuur blijkt dat het welzijn van biologisch vee, ondanks de regelgeving, niet altijd optimaal is. Ruis en Pinxterhuis (2007) hebben dat in een literatuurstudie vastgelegd. Uit een onderzoek naar dierenwelzijn op melkveebedrijven (NN, 2005) wordt geconcludeerd dat er op het gemiddelde melkveebedrijf ten aanzien van de meeste criteria weinig problemen zijn. Alleen klauwaandoeningen, kreupelheid en kwaliteit van de ligplaatsen verdienen sectorbrede aandacht. Daarbij werd echter geen aandacht geschonken aan weidegang, het laten zuigen van kalveren bij de koe enz. (Boersma et al, 2007) ((2007 stellen dat het management in de varkenshouderij gericht is op het handhaven van gezondheid vanwege economische redenen. Tegelijkertijd is het niveau van welzijn een compromis tussen economie en medeleven. Uit onderzoek van Ruis en Pinxterhuis (2007) blijkt dat, hoewel er risicopunten zijn, de biologische pluimveehouderij zich op het gebied van dierenwelzijn en diergezondheid in het algemeen positief onderscheidt van de gangbare houderij.

Uit een internationale enquête door SAFO¹ blijkt dat voldoen aan de regels voor biologische landbouw soms als problematisch gezien wordt en dat er grote verschillen in toepassing bestaan tussen de EU landen. Bij pluimvee en varkens worden vaker problemen gemeld dan bij rundvee, vooral in landen met een intensieve productie (Vaarst et al, 2006). Vooral de 'niet-principiële' biologische veehouders hebben, om economische redenen, een grote voorkeur voor verruiming van de regelgeving. De meer principiële biologische veehouders willen onderscheidend blijven van gangbaar en pleiten voor striktere regels.

Sundrum (2001) geeft aan dat bij de huidige regelgeving en controle, verschillen tussen de gangbare en biologische productiemethoden m.b.t. diergezondheid, dierwelzijn en voedselveiligheid soms nauwelijks hard te maken zijn. Hij pleit dan ook voor het instellen van kwaliteitssystemen waardoor met grote zekerheid voldaan wordt aan de eisen van de consumenten. Een voorbeeld hiervan zijn de bedrijfsgezondheidsplannen (beslissingondersteunende systemen, die het gezondheidsmanagement op bedrijfsniveau beschrijven (Hovi et al, 2003)). Tegelijk passen strenge hygiënemaatregelen slecht bij het biologisch bedrijf (Bor et al, 2001). Immers, omdat de biologische landbouw helderheid wil geven aan de consument over de productiewijze en het natuurlijk karakter van biologische producten, moet het biologische bedrijf toegankelijk zijn voor de consument.

In de visie van de vakgroep biologische landbouw van LTO en van de Federatie van Biologische Boeren wordt gesteld dat het tegengaan van de verspreiding van dierziekten en zoönosen en het bewaken van de voedselveiligheid voor de consument bereikt moet kunnen worden zonder het agrarisch bedrijf 'op slot te doen'. Het houden van dieren in een steriele omgeving is voor de biologische landbouw niet acceptabel omdat dat op termijn de weerstand nadelig kan beïnvloeden. Bovendien is het praktisch onuitvoerbaar om de omgeving steriel te maken, zeker voor dieren die ook buitenuitloop hebben. Vanuit het oogpunt van de biologische sector zal daarom het beleid minder gericht moeten zijn op ziektebestrijding en meer op weerstandsverhoging en gezondheidsbevordering. Het kunnen vertonen van diereigen gedrag zou dat positief beïnvloeden. Noordhuizen en Metz (2005) verwachten dat onder druk van consumenten, (die belang hechten aan voedselveiligheid en dierwelzijn) en onder druk van de bestaande controleprogramma's voor melkveebedrijven (KKM) in de toekomst meer en meer de nadruk komt te liggen op HACCP programma's.

In een actieplan voor de bescherming en het welzijn van dieren van de EU (COM13, 2006) wordt een aantal doelen gesteld. Aan deze doelen voor gangbare dieren moeten de biologisch gehouden dieren natuurlijk ook voldoen:

- een duidelijke koers voor het EU-beleid ter bescherming en het welzijn van dieren
- blijven streven naar hoge dierwelzijnsnormen in de EU en op internationaal niveau
- het in kaart brengen van de bestaande middelen en de toekomstige behoeften
- de toekomstige trends in onderzoek op het gebied van dierwelzijn en het principe van de drie v's (vervangen, vermijden en verfijnen) ondersteunen ten aanzien van dierproeven
- een meer consistente en gecoördineerde aanpak bereiken van dierenbescherming en –welzijn op alle beleidsgebieden van de commissie, rekening houdende met de sociaal-economische impact van nieuwe maatregelen.

Het effect van het nieuwe EU-beleid op de economie van bedrijven wordt voorspeld door Haring (2003). Zij geeft aan dat, bij eenzelfde politiek, de economie van bedrijven sterk kan verschillen, afhankelijk van bedrijfsomvang en intensiteit. Voor de biologische sector geven Wijnands et al (2005) aan dat, afhankelijk van de ontwikkelingen

¹ Sustaining Animal Health and Food Safety in Organic Farming, een Europees netwerk van onderzoekers, dierenartsen en voorlichters op het gebied van diergezondheid en –welzijn in de biologische veehouderij.

(aanschaffing BTW, subsidie € 10000,- per bedrijf) de consumptie van biologisch vlees en melk per huishouden kan toenemen van resp. 1,1 en 7 kg in 2004 naar 4,1 en 34 kg in de meest gunstige subsidiesituatie. In een scenario met prijsdaling en kwaliteitstoename kan de consumptie van vlees en melk toenemen tot 7,0 en 26 kg. De grootte van de biologische sector is volgens deze studies dus sterk van afhankelijk van financiële ondersteuning. Zowel nationaal als internationaal zijn er dus grote verschillen in de biologische regelgeving en de interpretatie ervan. Ook zijn er verbeteringen mogelijk in het welzijn en de diergezondheid, bij voorkeur te bereiken door het verhogen van weerstand en preventieve maatregelen. Afspraken hieromtrent kunnen worden vastgelegd in gezondheidsplannen (kwaliteitssystemen). De economie van bedrijven speelt vanzelfsprekend een belangrijke rol..

2.1 Ontwikkeling biologische sector

Biologische bedrijven in Nederland zullen zich naar verwachting in de komende jaren verder en meer divers ontwikkelen. Meer dan op gangbare bedrijven, zullen biologische bedrijven zich ook op andere aspecten dan de primaire productie van melk, vlees en eieren richten.

- Bedrijven zullen groeien in aantallen dieren en oppervlakte, waardoor extra aandacht nodig is om toch het individuele dier te blijven zien.
- Bedrijven zullen andere bronnen van inkomsten vinden in verbreding van activiteiten (zorg, huisverkoop, wandelpaden, natuur, bed & breakfast, camping, appartementen) en daarmee mogelijk meer risico's binnenhalen in de vorm van contacten met mensen en hun huisdieren.
- Verdeling van de aandacht over meerdere activiteiten gaat vaak ten kosten van aandacht voor diergezondheid (grotere kans dat er pas later een diagnose gesteld wordt),
- Dieren zullen meer en meer ingezet worden bij natuurontwikkeling (hogere waterstand, nattere omgeving, meer houtwallen) wat extra ziekterisico's met zich brengt (leverbot, wrang).
- Jongvee wordt ingezet bij natuurbeheer of graast op beheersgrasland, waarbij extra gelet moet worden op de mineralenvoorziening.
- Een groter deel van het winterrantsoen zal in de toekomst bestaan uit ruwvoer van percelen met een uitgestelde maaidatum, natuurbeheer e.d.. Daarbij zal rekening gehouden moeten worden met aanvullingen van het rantsoen en met bijvoorbeeld minder groei bij het jongvee, waardoor het later het volwassen gewicht bereikt.
- Het sluiten van kringlopen zal extra aandacht vragen voor het voldoen van de behoeften op het gebied van mineralen- en spoorelementen.
- Naarmate bedrijven langer biologisch zijn, worden andere rassen en kruisingen ingezet. Ze zullen beter passen bij de bedrijfsomstandigheden en een hoger weerstandsniveau handhaven.
- De steeds terugkerende ophokplicht voor biologisch pluimvee heeft invloed op diergezondheid en –welzijn en mogelijk ook op de motivatie van pluimveehouders om moeite te steken in een voor de kippen aantrekkelijke uitloop.
- Het tot waarde brengen van kalveren in de rosevleesproductie. Tot nu toe gingen de meeste biologische kalveren het gangbare vleeskalvercircuit (wit kalfsvlees) in. Er zijn nu ontwikkelingen om de nuchtere kalveren die niet nodig zijn voor vervanging van de veestapel, als rosé kalf op te fokken.

In de visie van de Dierenbescherming op de 'Veehouderij in 2030' (NN, 2001) krimpt de melkveehouderij met 20-30%, de varkenshouderij met 60-70% en de pluimveehouderij met 50 – 70%. Bovendien zal dan de helft van de veestapel biologisch gehouden worden, zijn bedrijven gesloten of hebben één op één relaties met andere bedrijven. De afzet is overwegend regionaal (Noord-West Europa). Anderzijds stelt Noordhuis-Stassen (1997) op basis van diverse structuurnota's, dat er weinig ruimte overblijft voor kleinschalige bedrijven en biologische bedrijfstvormen en dat in toekomstige houderijstructuren diergezondheid, dierziektebestrijding en –preventie, dierlijk welzijn en de ethische aspecten van het omgaan met dieren geen centrale rol spelen.

In een recente studie van het LEI (Berkum et al, 2006) over het Europese zuivelbeleid voor de komende jaren zijn er in Nederland in 2015 nog circa 15.000 melkveebedrijven met een quotum van 750.000 kg. In Denemarken is die trend al wat sterker ingezet, ook bij de biologische melkveebedrijven.

In tabel 1 is de ontwikkeling van de biologische dierhouderij weergegeven. Duidelijk is dat zowel bij rundvee als bij geiten het aantal dieren toeneemt en dat ook de legpluimveehouderij sterk toeneemt. De biologische varkenshouderij is aanzienlijk kleiner dan elke jaren geleden maar lijkt weer wat uit het dal te komen.

Tabel 1 Ontwikkeling biologische landbouw in laatste 10 jaar

Jaar	1998	2003	2006
Aantal stuks rundvee	22100	39000	43000
Aantal melkgeiten	5800	13000	17000
Aantal fokvarkensplaatsen	930	4280	3500
Aantal vleesvarkensplaatsen	5200	26800	20000
Aantal vleeskuikenplaatsen	100	63220	45000
Aantal legpluimveeplaatsen	120600	225600	863000

2.2 Protocollen voor diergezondheid en –welzijn op bedrijfsniveau

In diverse Europese landen wordt voor het erkennen van biologische productie een plan van aanpak ten aanzien van gezondheid geëist. Een dergelijk plan beschrijft het bedrijf en de dieren, de routinematige procedures, de diergeneeskundige zorg en het gebruik van geneesmiddelen, hoe te handelen bij het optreden van ziekten en het monitoren van ziekten en dierwelzijn. Daarbij worden de volgende stappen onderscheiden (Plate, 2006):

- a. positieve gezondheid: fokkerij, houderij, voeding en huisvesting
- b. als dieren ziek worden: complementaire behandeling
- c. als dat niet voldoende helpt: gangbare behandeling
- e. als dat onvoldoende helpt: diervriendelijk doden of slachten

Een dergelijk bedrijfsgezondheidsplan heeft zowel een intern als een extern doel (Leeb, 2007). Met intern wordt bedoeld dat wanneer er in overleg met dierenarts, adviseur en evt een groep collega-veehouders een goed doordacht plan opgesteld wordt, dit het management ten goede moet komen. Met het externe doel wordt bedoeld dat veehouders het hebben van een dergelijk plan kunnen aanvoeren als een kwaliteitskenmerk, bijvoorbeeld richting afnemers en consumenten.

Uit Visie op fokkerij voor de biologische landbouw (Nauta et al, 2003) blijkt dat er, vooral in de pluimveesector, een sterke discrepantie is tussen wat biologisch wenselijk is in de fokkerij en wat economisch en binnen de huidige afhankelijkheid haalbaar is. Varkenshouders zien de natuurlijkheid van de productie als belangrijk uitgangspunt voor de fokkerij en kiezen daarom voor een fokkerij zonder kunstmatige inseminatie (KI). Natuurlijke dekking en KI worden door de meeste varkenshouders naast elkaar gebruikt: de stap naar natuurlijke dekking wordt niet als een groot probleem gezien. Veel rundveehouders zijn van mening dat KI eigenlijk niet kan worden toegelaten, maar dat om redenen van diergezondheid en logistiek KI moeilijk weg te denken is uit de praktijk. In al deze gevallen is wat wenselijk is, om verschillende redenen niet of moeilijk te realiseren.

Het streven naar “vrij-van” – statussen leidt per definitie tot meer incidenten en ongewenste afscherming van de consument (de Koning, 1997). Er moet daarom een goede afweging plaatsvinden tussen de risico's en de gewenste status. In hetzelfde NRLO-rapport schrijven Dijkhuizen&Horst dat op *'special product'*-bedrijven (waartoe zij ook biologische bedrijven rekenen) men zich meer zal richten op het ontwikkelen en toepassing van alternatieve geneeswijzen. Het speciale imago van producten van dergelijke bedrijven wordt daardoor versterkt. Bij een 'eco-bedrijf' hoort volgens hen ook een 'eco-dierenarts' (die in internationaal verband zijn opleiding zou kunnen krijgen). Het ontwikkelen en toepassen van alternatieve geneeswijzen is in de afgelopen tien jaar, mede door een langdurige en dure registratie van nieuwe middelen, nauwelijks opgeschoten. Mogelijk komt er schot in het onderzoek naar het toepassen van fytotherapie in het kader van project fyto-V (geleid door Rikilt).

3 Gezonde dieren op duurzame bedrijven die een veilig product leveren

Een biologische veehouder moet door het leveren van gezond voedsel met zijn bedrijf binnen de regels voor biologische veehouderij de kost verdienen met gezonde dieren die lang leven zodat zowel dier als veehouder wel zijn. Op al deze onderdelen worden in de visie standpunten verwoord en keuzes gemaakt met aandacht voor huidige en toekomstige ontwikkelingen in technische, economische en maatschappelijke zin.

In de biologische veehouderij komen aanvullend op de gangbare wetgeving en richtlijnen de door de IFOAM aanbevolen (en in EU en/of in nationale regels vastgelegde) regels. De kernbegrippen daaruit zijn:

Biologisch (EU- en landelijke regelgeving, idealisme)

Houderij (zorgplicht)

Economie (voldoende inkomen voor instandhouden van bedrijf)

Diergezondheid (gezond blijven of snel genezen)

Dierwelzijn (vijf vrijheden gegarandeerd)

Welzijn (werkplezier, zonder ergernissen)

Gezond voedsel (vrij van residuen, goede samenstelling en lekker).

Regelgeving

De vraag is of de huidige regelgeving altijd het best mogelijke welzijn tot gevolg heeft. Regels ten aanzien van beperkingen in het gebruik van voedermiddelen en of toevoegingen en bijvoorbeeld zelfvoorzienendheid, in de betekenis van zelf voer verbouwen, lijken niet per definitie bevorderlijk voor een goed welzijn.

Economie

Uiteindelijk moeten de extra inspanningen die de biologische productie vragen, zodanig gewaardeerd worden dat het bedrijf in stand gehouden kan worden en dat de veehouder er sociaal en economisch acceptabel van leven kan. Op bedrijfsniveau is dat vooral een samenspel tussen het beheersen van de kosten (in dit verband vooral die voor het gezond houden van de veestapel) en een acceptabele productie.

Diergezondheid/welzijn

Elke behandeling is er een teveel. Het te behandelen dier is ziek, het welzijn is vaak niet optimaal, het zal minder produceren, het geeft ergernis en remt het normale proces, behandelen kost tijd en geld en een bepaald deel van de behandelingen heeft geen effect waardoor het dier definitief afgevoerd moet worden. Behandeling moet dus zoveel mogelijk voorkomen worden en wel door een goede preventie.

Preventieve gezondheidszorg kan men indelen in drie perioden:

- lange termijn (jaren): betreft factoren die voor een lange periode vaststaan of over langere perioden effect hebben o.a. gebouwen, fokkerij
- middellange termijn (maanden): betreft o.a. management (voeding, klimaat ed.)
- korte termijn (dagelijks): betreft o.a. hygiëne, verzorging, vaccinaties, voeding

Preventieve maatregelen dienen twee doelen:

1. ze zijn gericht op het versterken van de aspecifieke (aangeboren, natuurlijke) of de specifieke (verworven, o.a. door vaccinatie) weerstand
2. ze verkleinen de besmettingsdruk

Is het nog wel effectief om jonge dieren meerdere vaccinaties tegelijk te geven?

Curatieve gezondheidszorg dient in het algemeen drie doelen:

1. Het genezen van dieren op zich. Dit kan zonder medicijnen door dieren te behandelen met gangbare (uitmelken) of alternatieve handelingen (magneettherapie, acupunctuur). Het kan ook door het toedienen van medicijnen, waarbij gekozen kan worden voor gangbare middelen (antibiotica) of complementaire middelen (homeopathie, fytotherapie)
2. Het tegengaan van besmetting van nog gezonde dieren in de koppel. Dit kan zonder medicijnen (uitmelken, magneettherapie, acupunctuur) of met medicijnen (antibiotica, homeopathie, fytotherapie), maar ook door het afvoeren van dieren.
3. Het voorkomen van lijden, door het afvoeren van dieren.

Controle van regels is nauwelijks mogelijk waar het om het gebruik van diergeneesmiddelen en individuele dieren gaat. Is het geloof in “de eigen verklaring” voldoende of moeten regels en afspraken strenger gecontroleerd worden?

De zelfgenezing van dieren, het niet of later behandelen van zieke dieren moet ook punt van bespreking zijn in deze visie. Wat is geoorloofd, ook in verband met welzijn en volksgezondheid? Moeten zoönosen altijd bestreden worden, net zoals voor het dier pijnlijke aandoeningen? Kunnen ziekten en aandoeningen waarvan het dier nauwelijks of geen last heeft, onbehandeld blijven? Onderkennen veehouders tijdig ziekten of moet daarvoor monitoring uitgevoerd worden?

Veel bedrijven streven naar zelfvoorziening op het gebied van voedermiddelen. Moet ook het streven naar zelfvoorziening op het gebied van voor dieren (gesloten bedrijven) nagestreefd worden? Moeten, om risico's van besmettingen tussen bedrijven te voorkomen, alleen vaste relaties tussen bedrijven gepropageerd worden.

Gezond voedsel

De wens om minder gebruik te maken van antibiotica gaat gepaard met het meer gebruiken van andere (complementaire) geneesmiddelen ook als we ervan uitgaan dat er door betere preventie minder zieke dieren zullen zijn. Is er voldoende kennis van het gebruik van deze middelen en het moment van toepassen? Hoe omgaan met niet geregistreerde middelen: neemt dat de komende jaren toe of komt daarop een verbod? Kan een deel van de antibiotica ingewisseld worden voor vaccinaties of gaan in de nabije toekomst pro, pre en symbiotica de plaats van antibiotica innemen?

Stellingen en vragen voor veehouders

Voor de inventarisatie zijn op deze kernbegrippen en de uitwerking daarvan, stellingen en vragen geformuleerd (zie tabel 2). Deze stellingen zijn voor de verschillende sectorgroepen soms nog specifiek gemaakt. De reacties zijn per diergroep beschreven en samengevat. Daarbij is ook aangegeven of de richting van de antwoorden veel variatie vertoonde, of heel verschillende meningen naar voren kwamen. Het conceptrapport is voorgelegd aan de Dierenbescherming en aan de bij het project horende sectorvertegenwoordigers.

Tabel 2 Voorgelegde stellingen en daaraan gekoppeld een vraag over diergezondheid en dierwelzijn

Stelling	Vraag
Een dier is gezond als het niet zichtbaar ziek is. Antibiotica moeten vervangen worden door vaccinaties. Waar mogelijk moeten nieuwe ontwikkelingen ingezet worden om antibiotica te weren. Uiterste hygiëne is slecht voor de weerstand van dieren.	Wat is gezondheid / wat is ziekte? Moet er een verschuiving gaan plaatsvinden van curatief naar preventieve behandelingen? Moet het gebruik van pro-, pre- en symbiotica gestimuleerd worden? Hoe hygiënisch moet je zijn, gezien de hygiënehypothese?
Een dier lost heel veel zelf op: je mag dat best even de kans geven. Ook niet-geregistreerde geneesmiddelen moeten gebruikt kunnen worden.	Zit een hoog hygiëneniveau de weerstandsopbouw van dieren in de weg? Wat voor criteria gelden voor het zelfgenezend vermogen van het dier?
Adviseurs moeten rekening houden met de wensen van de veehouder.	Wat is toelaatbaar in het experimenteren met alternatieve middelen op praktijkbedrijven door veehouders (regelgeving, ethiek)? Zijn adviseurs voldoende toegerust om biologische veehouders van opvolgbaar advies te dienen? Welke gevolgen heeft het niet serieus nemen van het biologische houderijsysteem door adviseurs voor diergezondheid en welzijn?
Zoönosen moeten gemonitord worden en als ze voorkomen, is deelname aan een bestrijdingsprogramma verplicht.	Moeten biologische bedrijven meer bedacht zijn op zoönosen dan conventionele bedrijven en moeten ze specifieke actie ondernemen bovenop de gangbare monitoring vanuit regelgeving?
Welzijn van dieren moet meer aandacht krijgen, maar is niet te meten.	Zijn er meetinstrumenten voor handen om welzijn te meten op praktijkbedrijven door veehouders en controlerende instanties? Zijn er sancties en worden die nageleefd?
Economie is belangrijker dan probleemloos produceren of: probleemloos produceren mag iets productie kosten. Biologische productie is vanzelfsprekend goed voor het dier. Zelfvoorzienendheid is niet bevorderlijk voor diergezondheid	Hoe belangrijk is werkplezier van probleemloos produceren? Is in de biologische veehouderij de gezondheid en het welzijn van dieren gewaarborgd? Kan er bij zelfvoorziening op het gebied van voer voldoende gestuurd worden om altijd volgens de norm te voeren?

3.1 Pluimvee

De stellingen zijn eerst voorgelegd aan pluimveehouders en een adviseur verbonden aan het bestuur van de Biologische Pluimveehouders Vereniging, St. Biologische Pluimveehouderij en de Productwerkgroep Pluimveevlees en Eieren. Tegelijk is een aantal ervaren biologische pluimveehouders benaderd, van wie niet bekend was of ze lid waren van genoemde verbanden, maar wiens mening wel op prijs gesteld werd. De Biologische Pluimveehouders Vereniging heeft voor haar leden een avond georganiseerd waar gediscussieerd werd over een selectie van de stellingen. De opkomst was 25 personen, die circa 20 bedrijven vertegenwoordigden. Omdat op de avond deels dezelfde mensen kwamen als die tevoren schriftelijk gereageerd hadden, zijn in dit verslag de meningen van circa 25 pluimveehouders verwerkt. Bij het schrijven van onderstaand verslag is gekozen voor het achter elkaar zetten van alle verschillende meningen en dan nog zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijk gekozen bewoordingen.

Wat verstaan we onder gezondheid en welzijn?

Gezond is geestelijk en lichamelijk in topconditie. Ziekte is niet in topconditie. Ziekte is een lichamelijke storing, niet lekker in de veren zitten. Een dier wat gezond lijkt, kan wel degelijk ziek zijn. Een kip is gezond als de kip haar natuurlijk gedrag vertoont, lekker rondscharrelt en een stofbad neemt, voldoende voer en water opneemt, zich gewoon lekker voelt en vitaliteit uitstraalt. De kip is ziek als ze dit niet doet, niet actief is, de (kam)kleur niet goed is, te weinig eet en drinkt, zich anders gedraagt dan anders, futloos is, vermagert of er uitval is. Het zich welbevinden heeft direct en indirect invloed op de lichamelijke gezondheid. Een gezond dier is ook wel eens ziek. Gezondheid heeft met weerstand te maken en op wat voor manier het dier volwassen is geworden. Voldoende

voedsel en een goed klimaat zijn voorwaarden voor een goede gezondheid. Gezondheid is dat een organisme in staat is alle processen in het lichaam normaal te laten plaatsvinden, inclusief de afweer van 'indringers'. Ziekte is wanneer indringers niet meer met basisafweer buiten het lichaam kunnen worden gehouden of de normale levensprocessen verstoord zijn.

Conclusie: Gezondheid bij kippen heeft een lichamelijke en een psychische component. Overigens kan een gezond dier ook wel eens ziek zijn, maar die herstelt zich dan weer.

Is meer aandacht voor welzijn gewenst, bij dmv sancties door controle instanties?

Je zou een aantal criteria kunnen opstellen van diereigen gedrag en kijken of dit al dan niet bij de kippen voorkomt. De bevindingen van proefbedrijven en onderzoeksinstellingen zouden maatstaven moeten zijn voor de regelgeving. Strengere controle is nodig o.a. op het afsluiten van gedeeltes van de stal (te veel kippen per m²), goed gebruik van de uitloop en voerbepemming. Er moet bij de controle meer naar het resultaat gekeken worden en minder naar de 'letter van de wet'. Een goede controleur kijkt altijd naar het resultaat. De controleur moet instrumenten hebben voor sancties. Sancties zijn er niet of te weinig. Aan het gedrag van de kippen is veel op te merken, maar dat is erg subjectief. Het is moeilijk objectief te meten. Uitloop wordt geassocieerd met welzijn. Je zou uitloopgebruik als maat kunnen nemen, maar ook genoeg afleiding in de stal ten tijde van een ophokplicht. Welzijn is te meten, maar je moet oppassen om het vanuit een menselijk standpunt te bekijken. Welzijn is af te leiden uit het optreden van afwijkend gedrag, bijv. verenpikken en kannibalisme, maar er zijn er meer die een minder heftig karakter hebben. Sancties hierop bestaan niet, alleen op de inrichting van de omgeving van het dier. Je ogen zijn meetinstrumenten. Methoden om welzijn te meten, zijn allemaal door mensen bedacht. Wat een dier voelt, is moeilijk te meten. Er moet wel voldaan worden aan de regels met betrekking tot welzijn. Belangrijk zijn controleerbaarheid (het moet meetbaar zijn) en op elk bedrijf moet hetzelfde gecontroleerd en beoordeeld worden.

Conclusie: een goede controle kenmerkt zich door resultaatgerichtheid, objectieve meetmethoden, dat er bij iedereen op dezelfde dingen gelet wordt en dat er sancties opgelegd worden als bedrijven onvoldoende 'presteren'.

Is biologische productie vanzelfsprekend goed voor het dier?

Nee, helaas niet vanzelfsprekend. Vanwege economische belangen moet je wel eens een tussenweg kiezen. Het welzijn is (meestal) wel gewaarborgd. Toch weten we niet wat een dier als welzijn ervaart. Anderzijds biedt het huidige systeem nog geen minimale risico's voor wat welzijn betreft. Gezondheid is niet vanzelfsprekend gewaarborgd door biologische productie (bijv. vanwege IB- en worminfecties) en ook niet altijd goed. Gezondheid is moeilijk te waarborgen, maar het is wel iets beter dan in het gangbare uitloopsysteem.

Conclusie: of biologische productie goed is voor het dier, hangt af van meer zaken dan of de pluimveehouder volgens de biologische regels werkt.

Is zelf voer verbouwen altijd goed voor het dier?

Je moet een kip geven wat ze nodig heeft. Het is dus belangrijker dat voer goed is dan dat het lokaal geteeld is. Om dat op grote schaal toe te passen, is er nog onvoldoende kennis in de praktijk aanwezig. Er is een grote kans op tekorten door de grote diversiteit aan voedingswaarden bij biologische grondstoffen. Voerfabrikanten zijn gespecialiseerd om voer te maken, waarmee overigens niet gezegd is, dat aangekocht voer automatisch goed is voor het dier. Moet er wel altijd volgens de norm gevoerd worden? Als er bij zelfvoorziening geen problemen ontstaan in productie, verenkleed, conditie en lichaamsgewicht, moet dit goed kunnen. Buiten scharrelen de kippen eventuele tekorten wel bij elkaar. Bij de huidige aantallen kippen is het moeilijk om volgens de norm te voeren. De geldende normen wijken meer af van de biologische houderij dan het zelfgeteelde voer.

Conclusie: of voer goed samengesteld is, hangt af van meer dan wie het geproduceerd heeft. Mogelijk kunnen kippen voor eventuele tekorten compenseren door in de uitloop nog wat bijeen te scharrelen.

Hoe groot mag een biologisch pluimveebedrijf zijn?

Hoe groot een bedrijf mag zijn, hangt af van bedrijf en boer. Ontwerp en vakmanschap van de verzorgers zijn belangrijker dan de grootte van het bedrijf of de koppel. Schaalvergroting hoeft niet ten koste te gaan van dierenwelzijn. Als criterium wordt genoemd dat een bedrijf zo groot mag zijn dat alle kippen buiten lopen. De meningen over hoe groot een bedrijf precies mag zijn, zijn niet eensluidend. Genoemd worden: maximaal 6000 legkippen per volwaardige arbeidskracht, 6000 dieren onder één dak, 12000 kippen op één bedrijf. Dierenwelzijn is niet gebonden aan schaalgrootte. Koppelgrootte is belangrijker dan bedrijfsgrootte, of die te overzien is en of de pluimveehouder in staat is voldoende aandacht te geven. We ontkomen niet aan schaalvergroting als middel om efficiënt en kostenbesparend te werken. Het hoeft niet ten koste te gaan van welzijn en gezondheid en het hoeft daarmee ook niet slecht te zijn voor het imago. Tot nu toe komen grote bedrijven minder goed over bij de consument dan kleine bedrijven. Beter grotere goed presterende bedrijven dan kleine rommelbedrijven. Algemeen is men van mening dat er geen norm gesteld moet worden aan de bedrijfsomvang.

Conclusie: kwaliteit (dierenwelzijn en diergezondheid) vindt men belangrijker dan kwantiteit (een norm stellen aan het aantal kippen dat men mag houden).

Met welke maatregelen wordt de diergezondheid het meest bevorderd?

De meningen lopen sterk uiteen van zo min mogelijk preventieve behandelingen (vaccinaties) tot verschuiving van curatief naar preventief had allang moeten plaatsvinden. Preventief kan heel breed uitgelegd worden, dus houdt ook goed management in en niet alleen vaccinaties. Er mogen bij biologische kippen geen antibiotica gebruikt worden. Preventie is de enige mogelijkheid (met entingen), dus daar moet je geen maximum aan stellen. Preventieve behandelingen (vaccinaties), mits zorgvuldig toegepast, hebben geen enkele negatieve invloed tijdens de opfok. Een maximum stellen aan het aantal vaccinaties is onlogisch, dat kan pas als er een andere kip gefokt is. Voor iedere vaccinatie moet de afweging worden gemaakt of hij werkelijk nodig is. Het totale pakket moet beoordeeld worden op de vraag of het niet te belastend is voor het dier. Als een ziekte uitbreekt doordat je er niet tegen geënt hebt, komt dit niet ten goede aan het welbevinden van de kip en krijg je bovendien economische schade. Anderen vinden dat het entschema niet voller mag. Als je er nieuwe dingen in wilt stoppen, moet je er iets anders uit laten. Alleen noodzakelijke entingen geven, de kippen krijgen al veel entingen tijdens de opfok, wat veel incasseringsvermogen vraagt. Er is meer onderzoek nodig naar het effect van het combineren van een groot aantal vaccinaties. Met al dat vaccineren gaat het ook eens spaak lopen. De hen kan het niet meer aan en virussen zullen de bescherming eens doorbreken, wat in kan houden dat ze volledig hun gang zouden kunnen gaan. Een beter fokbeleid zou verstandiger zijn. Met het huidige type kip ontkomen we niet aan vaccinaties. We moeten toe naar een kip die met minder vaccinaties toe kan. Maar durven de fokbedrijven hun kippen wel ziek te laten worden en er dan op te selecteren? De kip bouwt zelf weerstand op. We moeten van kunstmatige naar natuurlijke weerstandsopbouw. Daarvoor streven naar bedrijfseigen dieren. Verschuiving van curatief naar preventief is goed, indien dat een aanwijsbare verbetering oplevert. Vaccinaties moeten in dienst staan van de natuurlijke weerstandsopbouw. Eerst dienen de zoötechnische omstandigheden voor het dier dusdanig te zijn dat ontwikkeling van ziektekiemen wordt tegengegaan.

Conclusie: voorkomen is belangrijker dan genezen en voorkomen bestaat uit meer dan vaccinaties. Wellicht hebben we een ander type kip nodig. Aan de hoeveelheid vaccinaties die je een kip kunt geven, zit een limiet, maar er is te weinig kennis over de precieze nadelen van vaccinaties en wat je eventueel zou kunnen weglaten.

Zijn er nieuwe middelen gewenst om antibiotica te weren?

In de biologische pluimveehouderij is het bijna onmogelijk om antibiotica te gebruiken, dus alternatieven zijn welkom. Voor zover alternatieven effectief en economisch rendabel zijn, is het goed. Veel van deze middelen worden echter gebruikt op basis van mooie verhalen onder het mom van "Baat het niet dan schaadt het niet". Vitamines (weliswaar synthetisch) zijn ook goed.

Conclusie: middelen met het effect van antibiotica zijn welkom.

Zit een hoog hygiëneniveau de weerstandsopbouw van dieren in de weg?

Bij kippen is het niet anders dan bij andere landbouwhuisdieren. Je moet niet extreem hygiënisch werken, maar wel schoon en netjes. Je moet besmettingen (insleep) voorkomen en zo hygiënisch mogelijk werken, maar niet steriel. Met het ontsmetten van de stal na een gezonde koppel hennen, doe je meer kwaad dan goed, het kan de weerstandsopbouw van de dieren in de weg staan, het zou niet verplicht moeten zijn. Ook het ontsmetten van de stal bij afwezigheid van bijvoorbeeld salmonella lijkt me een schadelijk gebeuren. Bezoekers andere kleding en schoeisel laten dragen is zo gek nog niet. Maximale hygiëne willen nastreven is met buitenkippen een probleem. Strikt hygiënisch werken is onmogelijk als de kippen buiten komen, uit plassen drinken, in hun eigen mest scharrelen, etc. Zoals kippen nu gehouden worden, zijn er voldoende prikkels aanwezig om het weerstandstelsel alert te houden. Als je altijd hygiënisch werkt en één keer haal je het niveau niet, dan krijg je een probleem.

Conclusie: voor wat betreft hygiëne moet je een optimum zoeken tussen wat wenselijk is en praktisch haalbaar. Je moet niet streven naar een maximum.

Draagt de uitloop bij aan diergezondheid en -welzijn?

Een goed ingerichte en beheerde uitloop (waar de kip zich thuis voelt) geeft minder stress draagt bij aan welzijn. Daar is ieder het over eens. Ophokplicht is niet goed voor de diergezondheid: 4 maanden buiten, 4 maanden binnen, in de koude januarimaand naar buiten en dan weer 3 maanden binnen. De meningen over de bijdrage van een uitloop aan de gezondheid van de dieren zijn minder eenduidig. Er zijn pluimveehouders die meer problemen gehad hebben met de gezondheid bij het ophokken dan met buiten lopen. Anderen vinden dat kippen ook zonder uitloop gezond zijn of dat het risico van ziekten zelfs groter is met uitloop. Kippen moeten geleidelijk aan de uitloop wennen, bijv. met een wintergarten. In veel gevallen is de uitloop helaas nog een risico.

Conclusie: ondanks bepaalde risico's is een goed ingerichte uitloop goed voor dierenwelzijn.

Hoe belangrijk is een goede mens-dier relatie?

Kenmerken van een goede mens-dier relatie zijn dat je vaak de stal doorloopt en goed naar je dieren luistert, dat je respect hebt voor je dieren, dat je aandacht voor ze hebt, dat de dieren alert zijn als de veehouder erbij is, dat ze reageren op zijn stem, dat ze het prettig vinden als je in de stal komt, dat ze bij je komen, niet bang voor je zijn, dat je problemen snel signaleert, dat je denkt vanuit de behoeften vanuit het dier en dat je de leefomstandigheden van de kippen zo optimaal mogelijk maakt. Iemand vraagt zich af of mens-dier relatie te meten is.

Conclusie: een goede mens-dier relatie bevordert diergezondheid en –welzijn.

Wanneer mag je het zelfgenezend vermogen van dieren een kans geven?

Als dieren in topconditie verkeren, een goede weerstand hebben, het management goed is en ze goed preventief behandeld zijn, mag je een dier de kans geven een ziekte zelf te overwinnen. Dan nog is het afhankelijk van de soort ziekte (besmettelijkheid, kans op uitval, tijd om te genezen) en de ziektedruk in de omgeving. Als voorbeeld wordt ontwormen genoemd; daarbij moet je de dieren eerst zelf de kans geven. Dierwelzijn moet hierdoor wel verbeteren. Productiedaling is meestal het gevolg en daar hangt weer een financieel plaatje aan. Ook de consument wil een goed uitziend ei (niet bleek of met een zandkop). Het herstel moet niet te lang duren (bv één à twee weken) en de productie moet weer goed herstellen. Je moet alleen ingrijpen om onherstelbare schade te voorkomen. Anders moet je het de natuur zelf laten doen. Wanneer een dier zichtbaar ziek is, moet je ingrijpen. Je mag best even aanzien, maar probeer dan een ondersteuning te geven d.m.v. vitamines of iets dergelijks. Bij kippen praat je meer over een koppel dan over individuele dieren. Je moet de koppel een kans geven en dat kost soms dan wat individuele dieren.

Conclusie: met betrekking tot vertrouwen op de zelfredzaamheid van dieren in geval van ziekte hangt het van de aard en de ernst van het probleem af of je de dieren uit zichzelf beter wilt laten worden of dat je ingrijpt met een behandeling, die overigens nog kan variëren van een vitaminekuur tot antibioticum. Deze conclusie heeft overigens betrekking op koppelniveau en niet individueel dierniveau.

Mag je niet-geregistreerde geneesmiddelen gebruiken?

Oppassen met niet geregistreerde middelen (oa fraude, onvoldoende kennis ervan, residuen). Moet je van geval tot geval bekijken, ze moeten wel resultaten bieden. Zolang het natuurlijke middelen zijn, moet het mogelijk zijn (je moet de natuur een kans geven). Je kunt ze gebruiken of uitproberen, maar dat mag niet ten koste gaan van het welzijn van de kip. Anderen vinden dat experimenteren door de pluimveehouder zelf niet goed is en vinden dat er altijd een deskundige dierenarts geraadpleegd moet worden, zeker bij dit soort middelen.

Conclusie: Het is moeilijk hierover iets in het algemeen te zeggen, dat moet je per probleem en per middel beoordelen.

Moet je altijd een ziekenboek hebben?

Een zieke kip heeft rust nodig, dus elke afdeling hoort een ziekenboek te hebben. Dat is om ervoor te zorgen dat een zieke of kreupel kip opknapt of rustig dood kan gaan zonder dood gepikt te worden, maar ook voor de rust van de andere kippen. Anderen zijn van mening dat je een zieke kip moet afmaken om onnodig lijden te voorkomen.

Conclusie: Naast de aanwezigheid van een ziekenboek draagt een actief euthanasiebeleid ook bij aan het tegengaan van onnodig lijden.

Moet snavelbehandeling toegestaan worden als curatief middel?

In de EU-regelgeving staat dat preventief en standaard snavelbehandelen verboden is. Dat kan geïnterpreteerd worden als het toestaan van snavelbehandeling als curatief middel bij problemen. De meningen zijn verdeeld tussen (schoorvoetend) curatieve snavelbehandeling geoorloofd vinden (voor het welzijn van de koppel) en het absoluut ontoelaatbaar vinden. Een kleine meerderheid is tegen het eenmalig curatief snavelbehandelen, voor een deel ook omdat onvoldoende duidelijk is dat het echt helpt. Iemand stelt dat je per bedrijf hooguit één keer toestemming zou mogen geven tot curatief snavelbehandelen om de veehouder te dwingen het beter te doen. Bij een volgende calamiteit zou je het biocertificaat moet intrekken. Gesteld wordt dat kannibalisme toestaan een soort dieren mishandeling is, maar met het curatief toestaan van snavelbehandelen kom je op een glijdende schaal terecht. Tegelijk noemt iemand het moeilijk aan te geven wanneer pikkerij zo erg wordt, dat je tot snavelbehandeling mag overgaan. Redenen voor het niet curatief behandelen zijn dat de kippen de snavelpunt nu eenmaal nodig hebben, dat snavelbehandeling niet per definitie leidt tot het verdwijnen van het probleem en dat de boer zijn gekortwiekte denkpatroon moet verruimen.

Conclusie: sommigen erkennen dat snavelbehandelen in sommige gevallen problemen kunnen verminderen, maar de meerderheid is voor handhaving van het verbod op snavelbehandelen.

Bestaan er goede adviseurs?

Adviseurs zijn niet altijd voldoende toegerust, met als gevolg stress voor kip en pluimveehouder. Fouten die voorgekomen zijn na het opvolgen van verkeerd advies, zijn dat de opfok niet afgestemd was op de legstal, de verkeerde stalinrichting, zoveel mogelijk dieren per m² (goed voor de verkoop van hun product), dat er vaak geadviseerd wordt om de wintergarten af te sluiten om grondeieren te voorkomen met als gevolg stress en verenpikken. Gevolg is dat adviseurs niet meer gevraagd worden. Niet alle veehouders zijn er echter op getraind om de juiste waarnemingen te doen aan hun dieren. De veehouder moet zichzelf overtuigen door bij collega's te kijken. Adviseurs worden steeds beter en zijn goed toegerust met kennis van biologische pluimveehouderij. Er komt steeds meer kennis beschikbaar en een beetje serieuze adviseur maakt hier gebruik van. Je blijft overigens zelf verantwoordelijk voor je beslissingen. De veehouder is degene die het vaakst bij de dieren komt en is de beste persoon om ziekteverschijnselen en/of afwijkend gedrag waar te nemen. De adviseur zal de juiste vragen moeten stellen om een goede anamnese te kunnen afnemen. Adviseurs hebben ook belang bij de gangbare landbouw, waardoor ze de biologische landbouw niet altijd openlijk serieus nemen.

Conclusie: een goede adviseur kenmerkt zich niet alleen door inhoudelijke kennis, maar ook door het stellen van de juiste vragen, zodat een pluimveehouder zelf tot een bepaald inzicht komt. Naast advies is kijken bij collega-pluimveeouders ook heel zinvol..

Moeten er op zoönosen gemonitord worden?

Monitoring moet voor alle bedrijven met uitloop (biologisch en freiland) hetzelfde zijn. De kans op besmettingen is met uitloop weliswaar wat groter, maar het is moeilijk aan te geven of je daar specifieke acties voor moet ondernemen. Hygiëne is belangrijk. Misschien moet je meer bedacht zijn op besmettingen gerelateerd aan de uitloop, zoals salmonella en AI. De huidige wettelijke monitoring is voldoende. Weerstandsopbouw moet bij de monitoring als iets positiefs gezien worden. Anderen vinden monitoring niet nodig, want er zijn nog geen extra problemen geconstateerd.

Conclusie: de huidige controles moeten niet uitgebreid worden. Alle uitloopbedrijven moeten onderworpen worden aan dezelfde controles, dus er moet geen onderscheid gemaakt worden tussen biologisch en freiland.

Zou elk bedrijf een bedrijfsgezondheidsplan moeten opstellen?

De meningen over de stelling dat elk bedrijf een gezondheidsplan zou moeten opstellen variëren van geen mening, liever goede tips dan nog meer papierwerk (papieren tijger) en instemmend. Iemand noemt dat een goede ondernemer geen gezondheidsplan nodig heeft, maar gewoon goed voor zijn kippen zorgt als dat nodig is. Voor goede vakmensen is het een extra belasting. Ook noemt iemand graag met gezondheidsplannen te werken, want dan kunnen een hoop onzinnige maatregelen achterwege blijven. Een gezondheidsplan kan een hulpmiddel zijn in geval van een gebrek aan vakmanschap, maar geen 100% vervanging. Tenslotte noemt iemand dat je al verplicht bent melding te doen van verminderde voer- of wateropname of verhoogde uitval en dat dan in overleg met de dierenarts al dan niet voor behandeling gekozen wordt.

Conclusie: bedrijfsgezondheidsplannen 'op zich' worden in het algemeen als extra papierwerk beschouwd.

Hoe voorkom je bedrijfsblindheid?

Over de waarde die men hecht aan de mening van andere mensen om bedrijfsblindheid tegen te gaan, is men verdeeld. De opvattingen variëren van het op prijs stellen van andermans mening ('als ik met iemand anders door de stal loop, kijk ik zelf ook met andere ogen' of 'die mensen hebben vergelijkingsmateriaal'), liever geen vreemden op het erf te willen tot andermans mening niet op prijs te stellen. Ook wordt genoemd dat je van veel verschillende meningen onzeker wordt en dat luisteren naar andermans mening juist averechts kan werken. Als je met zijn tweeën bij de kippen komt, werkt dat ook goed. Ook studieclubs of andere bijeenkomsten kunnen van grote betekenis zijn. Tenslotte noemt iemand dat pluimveeouders hun kennis en vaardigheden maximaal moeten ontwikkelen.

Conclusie: met anderen naar de eigen kippen kijken of bij anderen kijken kan helpen om bedrijfsblindheid te voorkomen.

Moeten dierenwelzijn en -gezondheid meer onderdeel uitmaken van Skal-controles?

De meeste bedrijven vinden dat dierenwelzijn en gezondheid meegenomen moeten worden in de controles en dat sancties opgelegd moeten worden aan bedrijven die stelselmatig onder de maat zijn. Ze zijn te wijten aan laakbaar gedrag van de pluimveehouder. Genoemd wordt dat in de huidige situatie de gezonde bedrijven stelselmatig lijden onder het imago van de bedrijven die onder de maat zijn. Iemand vindt dat het wel door deskundige SKAL-controleurs moet gebeuren. Eén bedrijf vindt echter dat SKAL zich hier niet mee moet bemoeien. Iemand noemt ook dat als op basis van de huidige regelgeving scherpe controles worden uitgevoerd, het dierenwelzijn dan ook gewaarborgd is. Tenslotte is genoemd dat controle alleen kan op basis van regelgeving. Kennis en vakmanschap moeten daarom aan regelgeving toegevoegd worden. De vraag of het certificaat ingetrokken dient te worden als meerdere koppels aan het eind van de ronde kaal zijn wordt met nee

beantwoord: je hebt te weinig invloed op verenpikken. Het advies is om zelf een goed plan te maken. Het wordt onderkend dat verenpikken slecht is voor het imago.

Conclusie: dierenwelzijn en –gezondheid moeten een plek krijgen in de Skal-controles. Het intrekken van het Skal-certificaat als op een bedrijf herhaaldelijk koppels kaal zijn door verenpikken wordt door alle pluimveehouders als ongewenst ervaren.

Mag probleemloos produceren iets productie kosten?

Probleemloos produceren is heel belangrijk. Gezonde kippen en veel werkplezier zijn ook belangrijk. Dat mag iets productie kosten. Het is maar de vraag of probleemloos produceren iets kost, het levert vaak meer op dan maximaal willen produceren en de arbeidsvreugde neemt toe. Problemen tijdens de productie kosten ook wat (diergezondheid/welzijn). Een goede biokip legt iets minder. Als de kip goed is, verdien je dat aan het einde weer terug.

Conclusie: Een goede biologische kip kenmerkt zich o.a. door langer door te kunnen leggen, dwz zonder dat het dier daarbij veel van zichzelf inlevert. Om dat te kunnen bereiken mag de piekproductie lager zijn. Probleemloos produceren levert bovendien levert arbeidsvreugde bij de veehouder.

Is men bereid meer te betalen voor een goede opfokte hen?

Voor goed opgefokte hennen is men bereid wat meer te betalen, iemand noemt zelfs een bedrag van 9 euro per dier. De vraag is wat de kenmerken zijn van een goede opfok: ruimte, uitgebalanceerd voer en uitloop. Een goede hen is een hen die niet veren pikt. Die moet dus vanaf de eerste dag strooisel hebben, een niet te hoge bezetting en die moet aandacht krijgen. Anderen vinden de bedrijfseigen opfok een goede opfok en die kan goedkoper. In de discussie komt ook de verhouding tussen prijs en kwaliteit ter sprake: beoordelen op 17 weken, vergoeding opfokkers op basis van prestatie, bij dure hen garantie dat het goed is, differentiatie in prijs. De goedkoopste hen is vaak niet de beste. Ander punt is dat de extra prijs van de opfok uit de eierprijs terug moet komen.

Conclusie: Een goed opgefokte hen mag iets meer kosten, waarbij gedacht kan worden aan een hogere prijs voor de opfokker indien de hennen op 17 weken voldoen aan bepaalde criteria.

Mag je een koppel dat het goed doet, laten ruien om langer aan te kunnen houden?

De meningen lopen uiteen van volmondig ja tot volmondig nee met alles daar tussenin. Als het dier geen beperkingen opgelegd worden (mindere kwaliteit voer in plaats van helemaal geen voer en water) dan kan het wel, bij voorkeur in de herfst of winter. Als er beperkingen voor het dier zijn, kan het niet. Anderen vinden ruien dieren mishandeling en vinden het niet toegestaan zolang er geen ruimethode is die het welzijn niet aantast. Als 'verlenging van de levensduur' het doel is, of 'verminderen van het aantal eendagshaantjes', dan moet het kunnen.

Conclusie: Ruien van kippen met als doel verlenging van de levensduur is acceptabel onder de voorwaarden dat het in de herfst of winter gebeurt (natuurlijke ruiperiode) en voer en water niet volledig worden onthouden.

Hoe belangrijk is het imago bij de consument?

De verwachtingen van de consument worden als heel belangrijk genoemd. Pluimveehouders moeten ervoor zorgen dat de dieren maximaal gezondheid en welzijn uitstralen. Rekening houden met de verwachtingen van de consument, moet overigens niet alleen opgevat worden in de betekenis van 'produceren zoals de consument dat wil', maar ook: 'aan de consument duidelijk maken wat de bedoeling van biokippenhouderij is en dan moet je kunnen laten zien dat dat ook de praktijk is'. Ook ten tijde van calamiteiten moet je goede uitleg en voorlichting kunnen geven. Tegelijk noemen verschillende personen er moeite mee te hebben om kale kippen te laten zien. Ook wordt genoemd dat je als pluimveehouder geen contact met de consument hebt en dat degene met wie je wel te maken hebt (supermarkt/handel) vooral een lage prijs belangrijk vindt. Tenslotte noemt iemand de verwachtingen van de consument heel belangrijk te vinden, maar tegelijk onvoldoende te weten wat de consument wil.

Conclusie: de verwachtingen van de consument (voor zover bekend) zijn belangrijk: aan de 'redelijke' moet je voldoen en waar het 'irreëel' wordt, zou je dat moeten communiceren. Communicatie met de consument is dus belangrijk.

3.2 Varkens

De stellingen zijn per mail voorgelegd aan een aantal varkenshouders en op een bijeenkomst met elf vertegenwoordigers van de sector besproken.

Gezondheid is een goede balans in het lichaam en ziekte is het moment waarop het evenwicht is verstoord. Er is ook sprake van ziekte bij fysieke en/of mentale gebreken en bij subklinische (niet zichtbare) ziekten. Knelpunten van diergezondheid in de biologische varkenshouderij zijn het antibioticagebruik, de hoge uitval bij de biggen en de voeding (onvoldoende essentiële aminozuren).

Antibioticagebruik en antibiotica vervangen door preventieve vaccinaties

Het gebruik van antibiotica moet je zoveel mogelijk zien te voorkomen door de kiemdruk te verlagen, de weerstand van de dieren te verhogen, fokkerij op weerstand en gezondheid en het management te verbeteren (aandacht voor huisvesting).

Therapietrouw is minder groot in de biologische houderij. Doordat dieren maar twee keer in hun leven met antibiotica behandeld mogen worden, wordt antibiotica vaak te laat ingezet of wordt antibiotica niet lang genoeg gegeven. De grootste behoefte aan antibioticagebruik is in de eerste tien levensweken van het varken, dezelfde periode als in de gangbare varkenshouderij, maar het gaat om hele kleine doseringen. Overwogen kan worden de antibioticatoediening in deze eerste fase niet mee te laten tellen. Varkens die in de eerste tien levensweken veel antibiotica nodig hebben, hebben dat in hun latere leven ook. Daarom past een actief euthanasiebeleid goed in een biologische bedrijfsvoering.

Waar mogelijk moeten nieuwe ontwikkelingen ingezet worden om antibiotica te weren

In de biologische dierhouderij mogen productiedieren maar twee keer in hun leven behandeld worden met antibiotica. Alternatieven hebben volgens de EU-regelgeving de voorkeur boven allopatische geneesmiddelen. Voorwaarde is echter wel, dat de alternatieven “bewezen” werkzaam zijn tegen de aandoeningen waarvoor deze worden ingezet. Inmiddels is een groot onderzoek naar de bruikbaarheid van allerlei kruiden (fytotherapie) gehonoreerd (Fyto-V; meerdere instituten werken onder leiding van het Rikilt, samen aan dat onderzoek), waarbij alternatieven getest kunnen worden, tegen aandoeningen die veel voorkomen in de veehouderij. Hierdoor zouden op termijn “bewezen werkzame alternatieven” ingezet kunnen worden voor aandoeningen waarvoor nu nog veel antibiotica gebruikt worden. Winkelketens willen producten die worden aangeboden (gangbaar en biologisch) niet onderscheiden op “gezondheid”, maar willen wel in het welzijn dat de dieren bij leven hebben gehad. Ondanks alle goede bedoelingen om zo min mogelijk antibiotica te gebruiken in de biologische houderij, zou het goed zijn om checkpunten in te bouwen (monitoring). De fokkerij moet aangepast worden aan een biologische bedrijfsvoering. Kraamzeugen naar buiten leidt tot meer voeropname en dus een betere zorgvoorziening en uiteindelijk minder problemen bij de biggen.

Uiterste hygiëne is slecht voor de weerstand van dieren

Hygiëne is belangrijk om de infectiedruk niet te hoog te laten oplopen. Desinfectie wordt gezien als noodzakelijk in de preventiesfeer. Met het oog op de verschuiving van curatief naar preventief heeft reiniging en desinfectie daar ook een plaats in.

Te weinig hygiëne leidt tot spoelworminfecties. Hierdoor lopen longproblemen (met als gevolg: meer antibioticagebruik) en afgekeurde levers (korten in slachthuis) te veel op. De hygiënehypothese van Savelkoul zou voor de biologische veehouderij verder uitgewerkt moeten worden.

Een dier lost heel veel zelf op en je mag dat best even een kans geven

Dieren moeten niet te lang aangewezen worden op hun zelfgenezend vermogen. Varkens, m.n. vleesvarkens, worden niet oud genoeg om hun zelfgenezend vermogen goed te ontwikkelen en er gebruik van te kunnen maken. Een griepje zou je kunnen laten uitzieken, maar longontsteking moet wel gelijk behandeld worden. Mengen wordt gezien als een risicofactor op het ontstaan van ziekten in de koppel. Vertrouwen op het zelfgenezend vermogen kan, mits hierover afspraken zijn gemaakt in het bedrijfsgezondheidsplan. De dierenarts moet hier toezicht op houden. Het mag in geen geval tot ernstig en/of uitzichtloos lijden leiden.

Ook niet-geregistreerde geneesmiddelen moeten gebruikt kunnen worden

Gedroogde kruiden vallen onder de voedermiddelen regelgeving en de extracten vallen onder de additieven regelgeving. Kruiden en extracten zijn minder potent en breken gemakkelijker af in het dier en in de natuur dan synthetische stoffen. Synthetische stoffen hebben een langere beschikbaarheid. Praktijkervaringen moeten meer beschikbaar komen, maar de werkzaamheid van de alternatieven moet bewezen zijn. De dierenarts blijft altijd verantwoordelijk, ook voor het gebruik van niet-geregistreerde middelen. Homeopathie blijkt goed ontwikkeld waar het gaat om diagnose stellen, maar de therapie is vaak veel minder overtuigend.

Varkenshouders moeten niet experimenteren met alternatieven, dat zou neerkomen op het uitvoeren van ongeoorloofde dierproeven en het onthouden van de nodige zorg aan het dier. Experimenteren dient alleen te gebeuren in het kader van wetenschappelijk onderzoek.

Adviseurs moeten rekening houden met de wensen van de veehouder

Zowel adviseurs als veehouders worden bedrijfsblind; dus in die zin is het goed om ook zo nu en dan van adviseur te wisselen.

Er zijn te weinig dierenartsen en veevoederveoorlichters die op een biologische wijze kunnen meedenken met de veehouders en kennis hebben van de biologische houderij. De adviezen worden te veel geprojecteerd vanuit de gangbare varkenshouderij.

Meer kennis over biologische houderij bijbrengen via de opleidingen (faculteit diergeneeskunde, GD). Eén of twee dierenartspraktijken zouden zich moeten toeleggen op de biologische houderij. Dan kunnen deze dierenartsen tegen adviestarief heel Nederland bedienen. Op deze manier kan veel kennis verzameld worden over de knelpunten en hoe die aangepakt moeten worden. Ook kan een tweedelijns dierenarts aangesteld worden specifiek voor diergezondheidsvraagstukken in de biologische varkenshouderij, bijv bij de Gezondheidsdienst voor Dieren te Deventer. Met de bedrijfsadviseurs moet een '*bedrijfsgezondheidsplan*' gemaakt worden, specifiek voor de biologische houderij. Dit plan moet men jaarlijks met de adviseurs bespreken en bijstellen (soort 'Family farmingplan').

Zoönosen moeten gemonitord worden en als ze voorkomen is deelname aan programma's verplicht

Het is beslist noodzakelijk om mee te doen aan alle gezondheidsprogramma's die er zijn: Salmonella-, Campylobacter- en Toxoplasma-monitoring en eventueel in de toekomst MRSA-monitoring. De biologische houderij moet zeker monitoren i.v.m. risico's die de uitlopen met zich meebrengen. Deze programma's zijn overigens hetzelfde als voor de gangbare varkenshouderij. Alle bedrijven moeten bedacht zijn op zoönoses.

Welzijn van dieren moet meer aandacht krijgen, maar is niet te meten

Er zijn diverse mogelijkheden en er bestaan enkele systemen om dierwelzijn te meten. Het is dus wel mogelijk om onder praktijkomstandigheden wat te zeggen over het welzijn van de varkens. In het Europese onderzoeksprogramma 'Welfare Quality' wordt getracht Europees per diersoort welzijnsmonitoren te ontwikkelen die ook op bedrijfsniveau gebruikt kunnen worden.

Belangrijke dierfactoren die dierwelzijn kunnen karakteriseren, zijn darm- en longaandoeningen, pootgebreken en inperkingen van het natuurlijk gedrag. Belangrijke omgevingsfactoren die dierwelzijn kunnen karakteriseren, zijn vloer- en hokuitvoering, ruimte, sociaal contact en afleiding.

Economie is belangrijker dan probleemloos produceren of: probleemloos produceren mag iets productie kosten

Zowel het welzijn van het dier als ook het welzijn van de veehouder mag iets aan productie kosten.

Biologische productie is vanzelfsprekend goed voor het dier

Dat geldt lang niet altijd. Bijvoorbeeld kraambiggen die buiten verblijven (Piglo's, buitenverblijven) kennen een hogere ziekte- en sterfte-incidentie. Vossen eten nogal wat jonge biggen. Buitenbiggen hebben ook meer last van weer, wind, vorst en regen.

Zelfvoorzienendheid op het gebied van voer is niet bevorderlijk voor diergezondheid

Zelfvoorziening in aanbod van het voer is onvoldoende en geeft problemen met het aanbod van vitamines, mineralen en eiwit voor de biggen. De gezondheid wordt belangrijker geacht dan de zelfvoorziening. In geen geval mogen benodigde voedingsstoffen onthouden worden. Er moet ruimte komen in de regelgeving om de kwaliteit van zelfgebouwde voedermiddelen te bevorderen.

3.3 Geiten

De stellingen werden gemaild naar een aantal geitenhouders. Daarna werd een samenvatting besproken met een zevental geitenhouders die deelnemen aan het onderdeel Weerstand van het project Biogeit.

Een dier is gezond al het niet zichtbaar ziek is. Wat is gezondheid / wat is ziekte?

Gezondheid is dat de dieren sterk zijn en in een goede conditie verkeren. Ze hebben een zo hoge weerstand dat ze een stootje kunnen hebben. Een gezond dier kan zich aanpassen aan ongunstige situaties en kan goed reageren op prikkels. Het herstellingsvermogen is groot. Zolang een dier op eigen kracht kan herstellen is er geen sprake van ziekte. Het vertonen van diereigen gedrag is daarvoor een vereiste². Het begrip diereigen gedrag moet overigens nader uitgewerkt worden. Ten opzichte van de gangbare geitenhouderij kan onderscheidend gewerkt worden met daardoor ook een rechtvaardiging van de hogere productprijs. Gezonde geiten produceren goed en spelen in het hok, zieke geiten zijn traag. De criteria voor gezondheid zijn volgens de geitenhouders: sterk zijn, weerstand hebben, groot herstellingsvermogen, goede productie, goede conditie en spelen in het hok.

Antibiotica moeten vervangen worden door vaccinaties. Moet er een verschuiving plaatsvinden van curatief naar preventieve behandelingen?

Nee, in principe liever helemaal geen behandelingen maar we moeten wel realistisch zijn. Dit houdt in dat, waar preventieve behandelingen veel dierenleed kunnen voorkomen, we dit wel moeten doen. Je kunt echter niet alles preventief behandelen. Preventieve behandelingen als vaccinaties doen geen beroep op de weerstand van het dier zelf en zijn daarom minder gewenst. Er zijn op veel bedrijven zoveel dieren bij elkaar dat je een hogere ziektedruk krijgt. Preventieve maatregelen in de houderij verdienen de voorkeur. Voorbeelden zijn stallenbouw, bezettingsgraad, voeding, geit als browser, ed.. Antibiotica heeft niet de voorkeur maar moet ook in de toekomst gebruikt kunnen worden, met name om dierenleed te voorkomen. Daarbij moet er de nodige aandacht zijn voor resistentie (kuur afmaken) en residuen.

Waar mogelijk moeten nieuwe ontwikkelingen ingezet worden om antibiotica te weren. Moet het gebruik van pro-, pre- en symbiotica gestimuleerd worden?

Antibiotica moet niet geweerd worden! Andere mogelijkheden stimuleren is prima, maar we kunnen niet iets wegdoen voordat we zeker weten dat, wat ervoor in de plaats komt, net zo goed of beter is. Het gaat niet alleen om genezen maar om het voorkomen van leed. Biologisch is oké ,maar niet ten koste van dierenleed. Iemand anders stelt dat alles geoorloofd is als het geen residuen achterlaat, geen resistentie veroorzaakt en een groot beroep doet op het dier zelf. Het moet echter niet op symptoombestrijding gaan lijken.

Uiterste hygiëne is slecht voor de weerstand van dieren. Hoe hygiënisch moet je zijn, gezien de hygiënehypothese? Zit een hoog hygiëneniveau de weerstandsopbouw van dieren in de weg?

Verschildt sterk van bedrijf tot bedrijf. Varkens en kippen dienen hygiënischer gehouden te worden dan koeien. Er leven hiervan meer dieren in het wild en er is dus een grotere kans op het transporteren en overbrengen van ziekten. Ook voor geiten geldt dat je moet uitkijken met wat je doet ,want je hebt zo een besmetting binnen van iemand met een hobbygeit. Eén gram mest tussen de schoenen is voldoende voor vele ziekteverwerkers. Het inpassen van hygiëne in het management (schoon en droog houden van geiten) heeft de voorkeur boven het gebruik van ontsmettingsmiddelen. Schoon werken is voldoende voor een acceptabel hygiëneniveau. Een zeer hoog hygiëne niveau zit de weerstandsopbouw inderdaad in de weg vinden verschillende geitenhouders. Een gesloten bedrijfsvoering (in dit geval hoofdzakelijk geen of zo min mogelijk dieren van elders aanvoeren) geeft wel rust op het bedrijf.

Een dier lost heel veel zelf op. Jje mag dat best even de kans geven. Wat voor criteria gelden voor het zelfgenezend vermogen van het dier?

Een geit is, in verhouding tot een koe, een achtste van het gewicht. Daarom loop je met een geit eerder risico dan met een koe. In de geitenhouderij kun je een gezondheidsprobleem een paar uur aanzien, maar dan moet je ingrijpen anders verzwakt het dier te veel en duurt het veel langer voor het dier geneest, als het al geneest. Toch zou ook een geit de kans moeten krijgen weerstand op te bouwen. Je zou criteria kunnen hanteren met daarin

² Het begrip diereigen gedrag moet nader uitgewerkt worden. Ten opzichte van de gangbare geitenhouderij kan onderscheidend gewerkt worden met daardoor ook een rechtvaardiging van de plus op de producten (economie).

ethische normen, de ernst van het lijden, de tijdsduur en de aard van de aandoening (incidenteel of chronisch) en het zich kunnen handhaven in de kudde. Ook de lichaamsconditie kan een aanduiding zijn voor de snelheid van ingrijpen: bij een geit in een matige of slechte conditie kan niet afgewacht worden met een behandeling. Anderen stellen dat binnen een reële tijd het dier genezen moet zijn, maar wat 'reëel' is, blijft in het midden.

Ook niet-geregistreerde geneesmiddelen moeten gebruikt kunnen worden. Wat is toelaatbaar in het experimenteren van alternatieven op praktijkbedrijven door veehouders (regelgeving, ethiek)?

Als bewezen is dat de stof geen gevaar voor het dier en de mens veroorzaakt, kan het. Bijvoorbeeld bij homeopathie. Ook middelen die voor schapen en of rundvee geregistreerd zijn, zouden voor geiten vrijgegeven moeten worden. De geitensector in Nederland is te klein om daarvoor diergeneesmiddelen te laten registreren. Laat hier ook middelen toe die in andere landen voor geiten toegelaten zijn. Liever niet te veel experimenteren op dit gebied op praktijkbedrijven. Onafhankelijke adviseurs (niet gebonden aan bijv. een veevoerfabriek) en onderzoekers moeten samenwerken om experimenten in een groter kader te kunnen uitvoeren.

Adviseurs moeten rekening houden met de wensen van de veehouder. Zijn adviseurs voldoende toegerust om biologische veehouders van opvolgbaar advies te dienen. Welke gevolgen heeft het niet serieus nemen van biologische veehouders door adviseurs voor diergezondheid en welzijn?

Ja, er zijn adviseurs die voldoende zijn toegerust. Je moet langer zoeken voordat de goede gevonden is omdat adviseurs die ook biologisch van wanten weten niet zo algemeen zijn als gangbare adviseurs. Het aantal goed geëquipeerde adviseurs moet gelijke tred houden met de grootte van de sector. Anderzijds kunnen veehouders voordeel halen uit het gebruik maken van adviseurs. Goede adviseurs helpen bedrijfsblindheid voorkomen. Een geitenhouder kent zijn eigen dieren het best. Als hij de behandeling aan adviseurs overlaat, bestaat de kans dat niet de best mogelijke behandeling gegeven wordt. Elkaar verstaan is dus van groot belang. Niet het serieus nemen van de biologische veehouder moet hier centraal staan, maar het dierenwelzijn. Als hier gesuggereerd wordt dat dierenartsen onvoldoende weten van de biologische landbouw, vind ik dat we ons op zeer gevaarlijk terrein bewegen: het lijkt op veronachtzaming van het probleem. Het biologisch zijn komt pas op de tweede plaats. Adviseurs moeten in de eerste plaats adviseren over diergezondheid en welzijn en als dat met inachtneming van de biologische principes kan, is dat meegenomen. Anderzijds werkt het op verschillende 'golflengten uitzenden' experimenteren in de hand en ontstaat de kans op chronisch wordende problemen. Echter, de geitenhouder zelf blijft te allen tijde verantwoordelijk voor zijn bedrijf.

Zoönosen moeten gemonitord worden en als ze voorkomen is deelname aan programma verplicht. Moeten biologische bedrijven meer bedacht zijn op zoönosen dan conventionele bedrijven en moeten ze specifiek actie ondernemen bovenop de gangbare monitoring vanuit regelgeving?

Vanuit de marktgedachte en humane gezondheid zal de biologische sector alert moeten zijn op zoönosen. De consument van biologische producten verwacht dat die producten in ieder geval gezond zijn. Hier kun je vaak niet meer doen omdat kennis en geld ontbreken om zelf te gaan onderzoeken. Dit zal door de sector of de overheid in onderzoek opgenomen moeten worden. Het zou goed zijn om vast te stellen welke extra risico's er zijn en of die risico's in de praktijk op biologische bedrijven leiden tot meer zieke dieren. Enkele geitenhouders vinden dat ze niet meer dan gangbare geitenhouders bedacht hoeven te zijn op zoönosen.

Welzijn van dieren moet meer aandacht krijgen, maar is niet te meten. Zijn er meetinstrumenten voorhanden om welzijn te meten op praktijkbedrijven door veehouders en controlerende instanties? Zijn er sancties en worden die nageleefd?

De mate van welzijn wordt nu vooral afgeleid uit de huisvestingsomstandigheden, bijvoorbeeld of er een ziekteboeg aanwezig is, of er voldoende leefruimte is, etc. Uiteindelijk zullen er meer objectieve maten moeten komen, die onafhankelijk van het tijdstip van meten, een duidelijk beeld van het dierenwelzijn geven.

Economie is belangrijker dan probleemloos produceren of: probleemloos produceren mag iets productie kosten. Hoe belangrijk is het werkplezier van probleemloos produceren?

Algemeen zijn geitenhouders van mening dat probleemloos produceren iets productie mag kosten. Werkplezier is het allerbelangrijkst, zowel voor het dier als voor de veehouder. Werkplezier is er als alles lekker loopt. Het welzijn van dier en mens zijn dan optimaal. Echter, zonder oog te hebben voor de economie, is duurzame productie niet mogelijk.

Biologisch productie is vanzelfsprekend goed voor het dier. Is in de biologische veehouderij de gezondheid en het welzijn van dieren gewaarborgd?

Dat biologische productie vanzelfsprekend goed is voor het dier, wordt in het algemeen niet beaamd. Het merendeel van de geitenhouders vindt dat dierenwelzijn wel gewaarborgd is door de extra regels en voorschriften. Diergezondheid is ook in de biologische geitenhouderij niet gewaarborgd. Anderen vinden dat ook dierwelzijn niet gewaarborgd is maar dat er wel moeite gedaan wordt om een goed niveau van dierwelzijn te bereiken. We zullen niet alleen moeten denken over wat goede methoden zijn om geiten te houden, maar we moeten ze ook in praktijk brengen.

Zelfvoorziening op het gebied van voer is niet bevorderlijk voor diergezondheid. Kan er bij zelfvoorziening voldoende gestuurd worden om altijd op altijd op de norm te voeren?

Zelfvoorziening is een goed streven, maar het mag niet ten koste gaan van bijvoorbeeld de gezondheid van het vee. Een deel van de beperkingen zullen door het dier opgevangen worden door veranderde productie of vruchtbaarheid. Door verandering van instelling leer je daarmee te leven. Waar het ten koste gaat van weerbaarheid, moet ingegrepen mogen worden met essentiële toevoegingen om dierenleed te voorkomen. Zelfvoorziening voor ruwvoer heeft minder grote consequenties en zal dus makkelijker haalbaar zijn dan zelfvoorziening voor krachtvoer. Zelfvoorziening op het gebied van vervanging van dieren is op slechts een enkel bedrijf gerealiseerd. De meeste bedrijven kopen bokken aan voor de fokkerij. Een ander aspect is meer werk en meerdere aandachtsvelden op het bedrijf. De arbeid en de aandacht die je kwijt bent aan het zelfvoorzienend zijn, kun je niet meer aan de geiten besteden: oppassen dus dat de gezondheid er niet onder lijdt.

3.4 Rundvee

Via mail en telefoon kwamen op de stellingen 31 reacties van melkveehouders binnen. Daarnaast zijn op een bijeenkomst van Natuurweide met 25 veehouders de stellingen voorgelegd met telkens drie mogelijkheden waaruit gekozen moest worden.

Een dier is gezond als het niet zichtbaar ziek is. Wat is gezondheid / wat is ziekte?

Een gezonde koe glanst, is actief vreet goed en is plezierig, produceert probleemloos en voldoende en geeft geen ziekten door aan nakomelingen en/of koppelgenoten. Anderen vinden dat een dier alleen ziek is als de veehouder dat aan het dier kan zien. Zolang er, ook bij goed observeren, geen zichtbare verschijnselen zijn, is de koe dus gezond. Een dier met een heel hoge weerstand kan ook ziek zijn zonder dat je er iets van merkt. Een koe is ziek als ze een of meerdere van deze dingen niet doet. De algehele toestand van het dier moet minder zijn. Bij een gezond dier kan een tijdelijke ziekte of aandoening optreden. Een dier met een zere poot is niet ziek. Als de koe niet op eigen kracht de aandoening kan overwinnen, is het pas een ziekte. Ziekte is het gevolg van het verkeerd omgaan met de natuur of dieren over een lagere tijd. Uit balans gefokte dieren kunnen zich niet meer zelf redden.

Antibiotica vervangen door vaccinaties. Moet er een verschuiving gaan plaatsvinden van curatief naar preventieve behandelingen?

Preventie is het belangrijkste in de biologische melkveehouderij. Dat begint al bij de fokkerij, het niet op de tenen hoeven te lopen voor wat betreft de productie en op alle manieren proberen te voorkomen dat dieren ziek worden. Preventie door middel van fokkerij en management kost weinig extra tijd en is het goed inpasbaar in de bedrijfsvoering.

Vaccinaties zijn weliswaar preventief, maar hebben niet altijd zin. Elke ingreep in een dier, ook vaccineren, is er een teveel. Ook het begrip behandelingen moet eenduidiger. Het kan zijn het toepassen van middelen en het doen van handelingen aan het dier, bijvoorbeeld uitmelken, masseren, magneettherapie. Er zal dus ook een verschuiving van curatieve behandeling naar niet behandelen nagestreefd moeten worden. De eerste prioriteit is de verhoging van de algemene weerstand van een dier. Een goede algemene weerstand gecombineerd met adequate huisvesting maakt vaccineren voor een groot deel overbodig. Anderzijds moet er wel gewerkt worden aan het ontwikkelen van goede vaccins voor de "wereldziekten" zoals MKZ. Het management moet goed zijn, dan heb je geen antibiotica nodig. Een dier moet zich goed voelen, diereigengedrag kunnen vertonen. De fokkerij moet aangepast zijn aan het bedrijf en dieren moeten binnen het bedrijf opgefokt worden zodat ze bekend zijn met de bedrijfseigen kiemen en omstandigheden. Ze zijn dan gewend aan het systeem.

Antibiotica kunnen een oplossing zijn en hoeven niet per se uitgebannen te worden, er zijn omstandigheden waarin ze nodig zijn. Als biologische veehouder moet je echter altijd openstaan voor alternatieven.

Een ander aspect is dat door het gebruik van geneesmiddelen een andere fokkerij en selectie "uitgelokt" wordt. Koeien die eigenlijk niet passen binnen systemen worden kunstmatig passend gemaakt en zorgen voor een

veestapel met een verminderende weerstand. Zo zijn door het gebruik van antibiotica bij het droogzetten, de fokkerij en selectie gewijzigd.

Waar mogelijk moeten nieuwe ontwikkelingen ingezet worden om antibiotica te weren. Moet het gebruik van pro-, pre- en symbiotica gestimuleerd worden?4

Er moet onderzoek worden verricht naar allerlei soorten van alternatieven voor antibiotica, dus ook dit soort middelen. Uitgangspunt moet zijn dat antibiotica alleen mogen worden gebruikt in geval van levensbedreigende ernstige aandoeningen. Alle andere aandoeningen zouden op een meer natuurlijke wijze, vanuit de gedachte dat het dier zichzelf beter moet maken, behandeld moeten worden. Pre, pro en symbiotica moeten geen residuen in voedsel achterlaten, de erfelijkheid op geen enkele manier beïnvloeden en veilig zijn voor het milieu.

Uiterste hygiëne is slecht voor de weerstand van dieren. Hoe hygiënisch moet je zijn, gezien de hygiënehypothese?

Uiterste hygiëne is een utopie. Met name in de melkveehouderij, waar de koeien buiten komen en waarbij de vogels en andere dieren in en uit de stal kunnen gaan, is uiterste hygiëne niet realistisch. Gewoon schoon is goed genoeg, voorzover je 'gewoon schoon' zou kunnen definiëren. Koeien moeten schoon zijn, zeker bij het droogzetten. Voor alle diercategorieën geldt een droge en schone omgeving. Kalverstallen moeten goed schoongemaakt worden. Bedrijfskleding en laarzen moeten gebruikt worden om kiemen van buiten te weren. Tegen bedrijfseigen kiemen kan weerstand opgebouwd worden. Het immuunsysteem heeft een beperkte capaciteit en kan dus niet alles voorkomen. Daarom moet je je vooral richten op weerstand tegen bedrijfseigen kiemen.

Je moet wel hygiënisch werken, maar zonder het inzetten van allerlei middelen om de uiterste hygiëne te bereiken. Een beetje stront tegen de muur is voor de koe niet bezwaarlijk, maar geeft wel een negatief imago. Je moet gebruik maken van de goede bacteriën om de slechte de baas te blijven of worden. De goede en niet-schadelijke bacteriën moet je niet doden door allerlei middelen te gebruiken. Nu wordt er van alles gebruikt waar anderen de kost mee verdienen, maar wat niet echt nodig is.

Het gevoel van de veehouder voor hygiëne wordt hier genoemd. Dat betekent dat de veehouder niet in alle omstandigheden en voor alle delen van zijn bedrijf dezelfde "standaard" toepast. Ook door de bezettingsgraad in de stal te verlagen, zal de besmettingsdruk afnemen.

Zit een hoog hygiëneniveau de weerstandsopbouw van dieren in de weg?

De algemene mening is dat een hoog hygiëneniveau de weerstandsopbouw in de weg zit. Door het niet vaak genoeg toedienen van diverse prikkels aan het immuunsysteem zou het immuunsysteem beperkt blijven, zowel in de breedte (het aantal prikkels dat herkenbaar is) als in de sterkte van het weerstandsvermogen. Het dier bouwt pas weerstand op als het in contact komt met zaken die prikkels oproepen. Allergieën worden opgelost door de reactie van het lichaam tegen wormen. Uiterste hygiëne is dus slecht voor de gezondheid. Anderen vinden dat dieren er kwetsbaar door worden.

Bij uitbraken van besmettelijke dierziekten zoals MKZ moet je uiterste hygiëne echter koesteren. Ook voor andere besmettelijke ziekten, waarvan aangenomen wordt dat ze ongeneselijk zijn en niet te behandelen, wordt door biologische bedrijven aan programma's meegedaan om op bedrijfsniveau de "vrij van status" te bereiken. Ziekten die niet op het bedrijf voorkomen, kunnen ook niet verspreid worden binnen het bedrijf.

Een dier lost heel veel zelf op: je mag dat best even de kans geven. Wat voor criteria gelden voor het zelfgenezend vermogen van het dier?

Een dier dat lijdt, moet geholpen worden. Je kunt dat best even aanzien, maar als het er niet zelf bovenop kan komen, moet je helpen. Het belangrijkste criterium daarbij is welzijn: een dier mag niet nodeloos lijden. 'Nodeloos' is echter een rekbaar begrip. Ervan uitgaande dat het lijden een onderdeel is van een gezond genezingsproces kan het lijden in die zin dus nodig zijn. Bij zwaar en/of langdurig lijden zou je moeten ingrijpen. Afhankelijk van de afwijking en van de toestand van het dier, moet ingegrepen worden. Bij een sterk dier, dat meer kans heeft er zelf weer bovenop te komen, kan dat later zijn dan bij een dier met minder conditie en afweer, dat nauwelijks kans heeft er zelf weer bovenop te komen. Productieverlaging speelt ook een rol. De genezingsstermijn zal in de biologische landbouw langer zijn dan gangbaar, afhankelijk van het medicijngebruik. Een dier goed observeren en eventueel temperaturen is eerste vereiste. "Nodeloos" lijden heeft een aantal aspecten waarop gelet moet worden:

- conditie van het dier: heeft het reserves of niet, kan het zelf genezen?
- invloed van het lijden op dier: blijft het dier eten en drinken, kan het zich handhaven binnen de koppel?
- aard van de aandoening: kan verwacht worden dat dier het zelf kan oplossen?
- ernst van het lijden: hoe hevig is de pijn of het ongemak voor het dier?
- duur van het lijden: welke termijn is bekend voor zelfgenezing?

- prognose voor het dier: wat is op grond van ervaring en kennis de verwachting over de genezingskans van het dier zonder behandeling?
- prognose voor het dier als wel behandeld wordt: wat is op grond van ervaring en kennis de verwachting over de genezingskans van het dier bij behandeling? Wordt door behandeling de kans op verbetering of genezing duidelijk groter, de genezingstermijn korter, de pijn minder?

Ook niet-geregistreerde geneesmiddelen moeten gebruikt kunnen worden. Wat is toelaatbaar in het experimenteren met alternatieve middelen op praktijkbedrijven door veehouders (regelgeving, ethiek)?

Niet-geregistreerde geneesmiddelen moeten in de biologische veehouderij toegestaan zijn; er hoort wel een goede begeleiding bij van onderzoekers of dierenarts. Sommige vinden dat het op gewone praktijkbedrijven niet kan maar alleen in het kader van onderzoek. Anderen vinden dat het gebruik van niet-geregistreerde middelen slecht is voor het imago, dat ze weinig effect hebben en dat het niet toelaten van deze middelen weinig toevoegt aan de diergezondheidszorg. Mogelijk kun je hier met het opstellen van richtlijnen enige lijn in brengen. Registreren is vooral een papieren zaak. Waar het om gaat is dat je middelen gebruikt waarvan je mag verwachten dat ze resultaat opleveren. Door alleen geregistreerde middelen te gebruiken, maak je vernieuwing van het huidige geneesmiddelenbeleid onnodig moeilijk. Wat wel belangrijk is bij nieuwe middelen is dat ze geen residuen geven in voedermiddelen of bij de mensen die met de dieren werken en dat ze geen vervelende bijwerkingen hebben.

Mocht een nieuw middel niet werken, dan kom je bij de vorige stelling terecht, wordt het levensbedreigend dan kun je altijd nog teruggrijpen op de reguliere "paardenmiddelen" voorzover die dan werken. Richtlijnen voor het gebruik van niet-geregistreerde geneesmiddelen:

- bij voorkeur middelen waarvan het effect bekend is
- registratie van het gebruik op het bedrijf
- registratie van het effect (dier is er door genezen/dier is gedeeltelijk genezen/dier is niet genezen)
- controle van effect
- bij geen of onvoldoende effect, moet je een goedgekeurd geneesmiddel gebruiken. Geen of onvoldoende effect is dat de toestand van het dier niet of niet voldoende verbetert binnen de daarvoor op grond van ervaring gestelde tijd. Naarmate een dier ernstiger lijdt, zal die termijn korter zijn.

Adviseurs moeten rekening houden met de wensen van de veehouder. Zijn adviseurs voldoende toegerust om biologische veehouders van opvolgbaar advies te dienen?

Er zijn wel goede adviseurs die goed kunnen luisteren en mee willen denken. Veel adviseurs houden echter geen rekening met de wensen van de biologische veehouder, leunen zwaar op de gangbare ziektebestrijding en zijn niet deskundig voor wat betreft alternatieve therapieën of biologische voeding. Ze weten zich soms geen raad met biologische veehouders in hun klantenkring. Meestal spelen andere commerciële belangen mee op de achtergrond.

Welke gevolgen heeft het niet serieus nemen van biologische veehouders door adviseurs voor diergezondheid en welzijn?

Als adviseurs niet deskundig zijn een te eng blikveld hebben, worden ze niet meer geraadpleegd en gaat de veehouder zijn eigen gang. Meestal heeft dat geen gevolgen. Bepaalde zaken kunnen uit het oog verloren worden als daarop niet regelmatig de aandacht gevestigd wordt. Veehouders hebben behoefte aan advies of aan het bespreken van problemen met deskundigen om tot een goede oplossing te komen. Mogelijk neemt de veehouder zonder vertrouwde adviseur niet altijd de beste beslissing voor wat betreft voeding en diergezondheid. Adviseurs kunnen dus niet geheel gemist worden. Ze zouden meer oog moeten hebben voor de biologische melkveehouderij. Hetzelfde maar in mindere mate geldt voor orthodoxe biologische adviseurs: ook daarvan kan het blikveld te eng zijn.

Zoönosen moeten gemonitord worden en als ze voorkomen is deelname aan een bestrijdingsprogramma verplicht. Moeten biologische bedrijven meer bedacht zijn op zoönosen dan conventionele bedrijven en moeten ze specifiek actie ondernemen bovenop de gangbare monitoring vanuit regelgeving?

Zowel voor het dierwelzijn als voor de gezondheid van de consument moeten ook in de biologische veehouderij zoönosen aangepakt worden. Er moet dus verplicht deelgenomen worden aan programma's. De biologische melkveehouderij moet niet in het nieuws komen als een sector waar de kans op het voorkomen van zoönosen groter is. Of ze er meer op bedacht moeten zijn dan in de gangbare veehouderij, hangt af van of de risico's in de biologische veehouderij groter zijn. Sommige vinden dat in de gangbare veehouderij het gevaar van residuen en resistentie veel groter zijn dan het gevaar van zoönosen in de biologische veehouderij; in de biologische sector hoeft er dus niet meer aandacht voor zoönosen te zijn. Je moet zoveel weerstand in je veestapel hebben dat er geen ziekten voorkomen. Gesloten bedrijven zijn ook niet nodig; er zijn zoveel andere factoren die je niet uit kunt sluiten, dat het niet aanvoeren van vee daar slechts een nauwelijks relevant onderdeel van is. Anderen vinden dat je hier gezamenlijk moet optrekken met de gangbare collega's omdat het anders voor beiden niet het maximale effect heeft. Een ander vindt dat de bonus op de melkprijs niet voor niets betaald wordt, je moet daar wat extra's voor doen en dit is er één van. Je moet altijd monitoren en handelen, afhankelijk van het resultaat. Door zoönosen gaat de weerstand naar beneden en levert het extra risico op voor andere ziekten en aandoeningen. Wanneer zoönosen voorkomen en wanneer er een verplicht bestrijdingsprogramma is, dan is het wel noodzakelijk dat er in het verplichte programma rekening wordt gehouden met de uitgangspunten van de biologische landbouw en dat er eventueel voor de biologische veehouderij een apart programma komt. Bovendien moet onderzocht worden of de programma's zoals ze er nu zijn, de meest effectieve zijn.

Welzijn van dieren moet meer aandacht krijgen maar is niet te meten. Zijn er meetinstrumenten voor handen om welzijn te meten op praktijkbedrijven door veehouders en controlerende instanties? Zijn er sancties en worden die nageleefd?

Welzijn is niet per definitie goed in de biologische melkveehouderij; er moet meer aandacht voor komen. Welzijn is te meten aan de gemiddelde leeftijd van de koeien en het aantal afgebroken lactaties. Ook productie en conditie, het percentage koeien met beschadigingen, percentage kreupel en uiergebreken zeggen veel over welzijn. Ook met behulp van gedragsonderzoek kan welzijn vastgesteld worden. Mogelijk kunnen gezonde vetzuren als meetinstrument voor een gezonde en welzijnde veestapel gebruikt worden. Er zijn ook andere meetinstrumenten of scoresystemen voor welzijn.

Welzijn is niet of moeilijk te meten. Je kunt hooguit de omstandigheden vastleggen die noodzakelijk zijn voor een goed welzijn zoals voldoende licht, ligplaatsen, strooisel, ruimte, beschutting weidegang, goede kwaliteit voer en schoon drinkwater. Het zal dus ook in de toekomst een gevoelskwestie blijven. Er worden regels gesteld aan de oppervlakte per dier, weidegang en uitloop en er zijn sancties mogelijk.

Economie is belangrijker dan probleemloos produceren of probleemloos produceren mag iets productie kosten. Hoe belangrijk is het werkplezier als gevolg van probleemloos produceren?

Probleemloos produceren moet het uitgangspunt zijn, het is erg belangrijk. Als dat gerealiseerd is zit het met de economie meestal ook wel goed en wordt er met veel plezier gewerkt. Het mag productie kosten. Dat wil niet zeggen dat het minder economisch is, het kan zelfs wel geld opbrengen. Tegelijkertijd kan het weer op de been helpen van een zieke koe met veel problemen heel veel voldoening geven. Je moet de economie niet in dit vraagstuk brengen, maar uitgangspunten met betrekking tot welzijn en probleemloze productie formuleren. Als dat tot norm wordt zal dat op de een of andere manier bij iedereen in de kostprijs komen en zal dat moeten leiden tot een acceptabele melk en vleesprijs. Probleemloos produceren levert tijd (=geld) en arbeidsvreugde op en mag dus iets in de productie kosten.

Biologisch productie is vanzelfsprekend goed voor het dier. Is in de biologische veehouderij de gezondheid en het welzijn van dieren gewaarborgd?

Het zou wel zo moeten zijn, maar het is niet vanzelfsprekend, niet met betrekking tot welzijn en niet met betrekking tot gezondheid niet. Zelfs als de regels toegepast worden, kan het welzijn niet gewaarborgd worden. Er wordt overigens teveel tegen de regels gezondigd of te weinig volgens de geest van de regels gehandeld. Er zijn teveel veehouders die alleen het voordeel pakken en verder nergens naar kijken: de biologische veehouder moet meer oog hebben voor diergezondheid en dierwelzijn. Bij het gebruik van niet-geregistreerde geneesmiddelen is de kans aanwezig dat het welzijn langer aangetast is. Het dierwelzijn moet beter.

Zelfvoorzienendheid is niet bevorderlijk voor diergezondheid. Kan er bij zelfvoorziening in voer voldoende gestuurd worden om altijd op altijd volgens de norm te voeren?

Of er voldoende gestuurd kan worden hangt van de omstandigheden af. Bedrijven die ook graan kunnen telen zijn gemakkelijker in staat zelfvoorzienend te worden dan puur grasbedrijven. Op die bedrijven daalt de productie bij zelfvoorziening zover dat de economie (en daarmee de duurzaamheid van het bedrijf) in het geding komt. Op bedrijven waar wegens omstandigheden geen graan geteeld kan worden zal altijd voer aangekocht moeten worden om een goed rantsoen te kunnen samenstellen. Zelfvoorziening binnen het bedrijf zelf zal daar niet bereikt worden zonder de diergezondheid in gevaar te brengen. Mineralen moeten altijd aangevuld kunnen worden. Zelfvoorziening hoeft geen belemmering voor de diergezondheid te zijn. Je moet je er wel bewust van zijn dat er tekorten aan mineralen en spoorelementen kunnen optreden. Je moet je afvragen of je altijd precies volgens de norm moet willen voeren en of schommelingen in de mate waarin je volgens de norm voert wel altijd ten kosten van de gezondheid zullen gaan. Het gaat er meer om of je tevreden bent met hetgeen je koeien produceren gegeven het voer dat ze krijgen. Bedrijfseigen koeien kunnen omgaan met de omstandigheden op het bedrijf, dus ook met de kwaliteit van het voer op het bedrijf. Standvastigheid in het bedrijfssysteem is daarbij vereist waarbij in het begin gewenning van veehouder en vee nodig is.

Uitkomsten keuzes melkveehouders

In een sessie met 25 veehouders op de ledenvergadering van Natuurweide zijn stellingen voorgelegd met telkens drie mogelijkheden waaruit gekozen moest worden.

Biologisch productie is vanzelfsprekend goed voor het dier

a. Het is biologisch, dus is het goed	1
b. Ook in de biologische melkveehouderij is niet alles per definitie goed	24
c. In de biologisch melkveehouderij kunnen we minder ingrijpen, dus is het slechter	0

Een dier is ziek als

a. het zichtbaar is aan het dier	7
b. het er niet zelf bovenop kan komen	17
c. het een ongezond product levert	2

Het leveren van een gezond product wordt voor een groot deel toch weer aan het dier afgelezen. Niet duidelijk wordt hoe je er achter moet komen of het product gezond is. Niet elk ziek dier levert een ongezond product.

Antibiotica moet vervangen door

a. preventieve maatregelen	9
b. andere curatieve (be)handelingen	8
c. moeten helemaal niet vervangen worden	8

Antibiotica moet wel blijven als middel om in het ergste geval in te zetten. Het moet geen vanzelfsprekendheid zijn. Anderen vinden dat preventieve maatregelen genomen moeten worden, maar geven aan dat dat nog lang niet optimaal is. Andere curatieve behandelingen scoren even hoog omdat de melkveehouders op deze bijeenkomst van mening zijn dat de preventieve zorg al in orde is. Overigens werden ze er tijdens de bijeenkomst op gewezen dat dat niet het geval is

Weerstand van dieren kun je beïnvloeden. Hoe kun je dat het best doen?

a. Geen hygiënemaatregelen nemen (bedrijfskleding, ontsmetten)	18
b. Elk jaar enkele dieren van andere bedrijven aanvoeren	6
c. Tegen zoveel mogelijk ziekten vaccineren	0

Het gesloten houden of sluiten van het bedrijf is ongewenst en ook niet uitvoerbaar. Er zijn nog zoveel contacten, dat het aankopen van vee van anderen daaraan niet zo veel kwaad meer kan doen. Anderen menen dat de dierenarts en de inseminator wel zorgen voor verspreiding van ziekten, ondanks de bedrijfskleding.

Een ziek dier moet de kans hebben om zelf te herstellen, zonder hulp van de veehouder

a. Ik grijp in als een koe pijn lijdt	20
b. Ik grijp in als de koe na een week nog pijn lijdt	5
c. Ik grijp niet in: als een zieke koe niet zelf beter wordt, past ze niet in mijn systeem en gaat ze weg.	0

Het ingrijpen bij ziekte is sterk afhankelijk van het dier, de aandoening, de veehouder, de omstandigheden. Afhankelijk van de situatie wordt er al of niet gewacht met behandelen, ook als het dier daarbij lijdt.

Ook niet geregistreerde geneesmiddelen moeten gebruikt kunnen worden

a. Er is zoveel ervaring met middelen dat ze veilig gebruikt kunnen worden, ook zonder registratie.	13
b. Gebruik van niet geregistreerde middelen is slecht voor dier en product (onveilig voor consument)	3
c. De registratieprocedure moet simpeler zodat meer middelen aangeboden worden	8

De helft van de veehouders kiest voor het gebruiken van niet-geregistreerde middelen omdat ze daar goede ervaringen mee hebben en omdat ze niet het idee hebben dat ze daarmee een onveilig product afleveren. Geconfronteerd met de regel dat van een ziek dier geen melk geleverd mag worden, is de reactie dat niet elke zieke koe ook ongezonde melk levert. Een grote groep vindt dat middelen veel gemakkelijker geregistreerd moeten kunnen worden, want er is dan toch meer van bekend en ook als veehouder werk je veiliger. Het probleem wordt genoemd van goed werkende middelen die eerst algemeen toegestaan waren en daarna geregistreerd werden, maar vanwege de kosten van die procedure niet voor alle diersoorten. Ze mogen dan niet meer gebruikt worden voor de diersoorten waarvoor ze niet geregistreerd zijn. Ze zijn echter wel in de handel, zodat de verleiding er is om ze toch te gebruiken.

Problemen zijn slecht voor het welzijn van veehouder en dier en kosten geld

a. Probleemloos produceren mag wat productie kosten	17
b. Ik hou ervan om problemen op te lossen	3
c. Ik heb nooit problemen	3

De overgrote meerderheid van de veehouders kiest voor een wat lagere productie als daarmee probleemloos vee gehouden kan worden. De meeste veehouders zijn van mening dat dat uiteindelijk ook economisch het meest aantrekkelijk is. Veehouders die zeggen nooit problemen te hebben, verklaren zich nader: "Het is normaal als je dieren houdt dat er af en toe een dier ziek is en dat niet alles gaat zoals je het graag wenst. Wij maken daar geen probleem van maar proberen het op te lossen". De veehouders die graag problemen oplossen, redeneren eigenlijk hetzelfde. Ze staan niet te trappelen als er een ziek dier is, maar vinden het een uitdaging om het dier er (lieft zonder antibiotica) weer bovenop te krijgen.

Literatuur

- Berkum, S. van, Bont, C.J.A.M de, Helming, J.F.M. en Everdingen, W. van, 2006. Europees zuivelbeleid in de komende jaren, wegen naar afschaffing van de melkquotering. LEI – rapport 6.06.12, 56p.
- Boersma, W.J.A., Meulen, J. van der & Niewold, T.A., 2007. Balance between porcine disease and welfare; pig husbandry between economics and compassion. In: The welfare of pigs. Kluwer Academic press. In press.
- Bor, H., Rodenburg, A. en Willems, S., 2001. Koers op biologisch. Visie van de vakgroep Biologische Landbouw van LTO-Nederland en de Federatie van Biologische Boeren op de ontwikkeling van de biologische land- en tuinbouw in Nederland, 17p.
- Dijkhuizen, A.A. & Horst, H.S., 1997. Een toonaangevende diergezondheid in 2015: haalbaar mits betaalbaar. In: Naar een gezonde veehouderij in 2015. NRLO-rapport 97/30, 59-75.
- Eijck, I.A.J.M., Smolders, E.A.A., van der Gaag, M.A. en Bokma-Bakker, M.H. Diergezondheid biologische houderij versus gangbare houderij. Praktijkrapport rundvee 32, mei 2003.
- EU, 2006, Mededelingen van de Commissie aan het Europees Parlement en de raad over een communautair actieplan inzake de bescherming en het welzijn van dieren 2006–2010. COM(2006) 13, Brussel, 2006, 9p.
- Haring, A.A., 2003. Organic dairy farms in the EU: production systems, economics and future development. *Livestock Production Science* 80, 89-97.
- Hovi, M., Sundrum, A., and Thamsborg, S.M., 2003. Animal health and welfare in organic livestock production in Europe: current state and future challenges. *Livestock Production Science* 80, 41-53.
- Koning, R. de, 1997. Een gezonde veehouderij in 2015. In: Naar een gezonde veehouderij in 2015. NRLO-rapport 97/30, 1-21.
- Leeb, C. (2007). Erfahrungen mit Tiergesundheitsplänen in Grossbritannien. 11. Internationale Bioland Geflügeltagung. Almen (NL), 21-23 februari.
- Lund, V., 2006. Natural living – a precondition for animal welfare in organic farming. A position paper. *Livestock Science* 100, 71-83.
- Nauta, W, Groen, A., Roep, D., Veerkamp, R en Baars, T., 2003. Visie op fokkerij voor de biologische landbouw, LBI, maart 2003, 42p.
- Noordhuizen, J.P.T.M. en Metz, J.H.M., 2005. Quality control on dairy farms with emphasis on public health, food safety, animal health and welfare. *Livestock Production Science* 94, 51-59.
- NN, 2004. Animal health and welfare strategy for Great Britain. Department of Environment, Food and Rural Affairs, London. 39p.
- NN, 2005. Welzijnsinstrument als monitor voor de Nederlandse melkveehouderij. WUR – GD, december 2005, 36p.
- NN, 2001 Veehouderij in het jaar 2030; visie op de toekomst van de veehouderij van de Nederlandse vereniging tot bescherming van dieren, 23p.
- Noordhuizen-Stassen, E.N., 1997. Politie en georganiseerde dierziektebestrijding in 2015. In: Naar een gezonde veehouderij in 2015. NRLO-rapport 97/30, 76-104.
- Plate, P., 2006. Animal Health planning. Organic studies centre technical bulletin issue 9.
- Ruis, M. en I. Pinxterhuis (2007). Verantwoorde en communiceerbare argumenten bij biologische producten: dierenwelzijn. ASG-rapport 39, maart 2007, 78p
- Sundrum, A., 2001. Organic livestock farming: a critical review. *Livestock Production Science* 67, 207-215.
- Vaarst, M., Padel, S., Arsenos, G., Sundrum, A., Kuzniar, A., Walkenhorts, M., Grova, L., Hendriksen, B. and Rymer, C., 2006. Implementation of the EU legislation on organic animal production with focus on animal health, welfare and food safety: description, analysis and recommendations for the future based on questionnaire survey among SAFO-partners. Draft february 2006, 28p.
- Wijnands, J.H.M., Meeusen, M.J.R., Vogelzang, T.A. en Wagenberg, C.P.A. van, 2005. Visie op biologische landbouw: verscheidenheid bij gelijke intentie. Wageningen UR, 19p.